

RĂVAȘUL

REVISTĂ CULTURALĂ ILUSTRATĂ

Apare lunar sub direcțiunea unui Comitet.

Intemeietorul revistei: Dr. Elie Dăianu.

Cuprinsul Nr. 6-7.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Memoria fondatorului DR. SIMION RAMONȚAI.

DR. ELIE DĂIANU: Dr. S. Ramonțai și Titu Maiorescu.

Credeul lui Ramonțai.

Testamentul Simeonis Ramontzai.

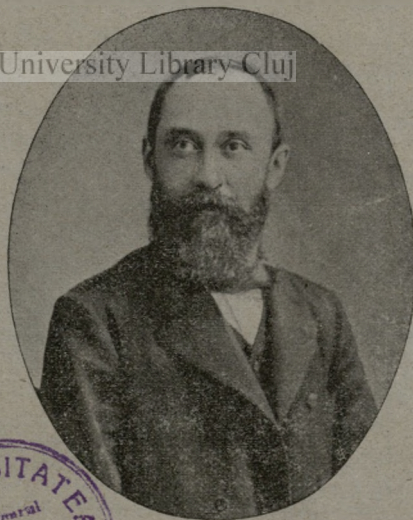
Tâlcuirea testamentului.

IUSTIN VOLBURĂ: Biserica și românismul.

A. COTRUȘ: Pe țarm (poesie).

Scriitori și scrieri

Cronică. — Cărți-reviste-ziare.

N. IORGA.

Prețul abonamentului: Pe an 10 cor.
În străinătate 12 cor.

Adresa: Cluj (Kolozsvár) str. Jókai 6.

Intre băncile mai mari

„ECONOMUL“

din CLUJ—KOLOZSVÁR

oferă, pe lângă garanția cea mai mare, procentul cel mai avantajos pentru depuneri spre fructificare.

Depunerile se plătesc de regulă, amăsurat cu situația casei, imediat și fără abdicere.

Depuneri se pot trimite și prin poștă pe speșele institutului.

Pentru depuneri de ale bisericilor și instituțiilor culturale și filantropice se fac condițiuni excepțional de favorabile.

Capital acționar și rezerve . . . X. 620.000

Depuneri » 1.500.000

Esconturi 2.300.000

BEU Cluj / Central University Library Cluj

Casse nouă sistem Arnheim sigure contra focul și spargerii pentru depozite.

Casete Selfmen pentru mici economii.

Condițiuni favorabile pentru discounturi de cambii și pentru împrumuturi ipotecare.

Fillale în Gherla, Mureș-Ludoș, Panceu.

Expozitură în Aiud, cari asemenea primesc depuneri și fac toate operațiunile de bancă.

Diracțiunea.

La tipografia „Carmen“, Petru P. Barițiu în Cluj

Ferencz József-ut Nr. 58

se află toate cărțile și documentele pentru **Reuniuni Raiffeisen.**

La dorință să pot căpăta și timbrate.

RĂVAȘUL

Editor și redactor resp.
Petru P. Barițiu

Adresa: Cluj, Jókai u. 6.
Abonamentul pe 1 an 10 cor.
» pe o jumătate de an 5 cor.

Intemeietorul revistei:
Dr. E. Dălanu.

MEMORIA FUNDATORULUI

Dr. Simion Ramonțai.

Generosul dar, pe care boerul român din Basarabia, Dl Vasile Stroescu, l'a trimis fondului cultural dela Blaj, este și rămâne gestul istoric al conștiinței române de azi. Numele Vasile Stroescu s'a înscris nu numai în analele noastre culturale, ci în inima tuturor Românilor înțelegători. Și nu atât prin mărimea sumei darului seu, care este totdeauna relativă, ci mai ales prin generositatea largă a sentimentelor din care a isvorât și prin înălțimea ideilor, cu care însuși a comentat, cu cea mai jintimă competență, actul său cultural.

S'a resimțit adecă de toți și s'a relevat pretutindenea, mai mult decât mărimea sumei dăruite, faptul că autorul acestei opere de filantropie culturală este departe de Ardeal, și ce e mai mult, nu este unit, ca Blajul și întreagă lumea lui culturală, și totuși a alergat cu dragă inimă și a întins cu mână largă Blajului cultural ajutorul său de frate.

În conștiința curată a faptei sale nobilul Român basarabean, de odată cu ajutorul său frățesc, trimite Blajului și acest românesc cuvânt de binevoitoare corecțiune frățească, zicând:

V'ați adresat, cătră Românii greco-catolici, ca să-și iee și să-și dee partea lor la înființarea fondului cultural al archidiecezei de Alba-Iulia și Făgăraș...

Ar fi trebuit, după gândul inimii mele, să vă fi adresat la toți Românii, fără deosebire de confesiune.

«Spre fericirea noastră — zice nobilul boier român — diferența de confesiune nu ne desbină pe noi. Neamul românesc, deși aparținând la două confesiuni, în aspirațiunile lui naționale, rămîne unit și nedivisat. Unitatea aceasta provine din sentimentul național, puternic, al tuturor, și, în mare parte, se datorește demnității clerului de ambele confesiuni».

Limbajul acesta e neobicinuit la noi, dar e demn și e adevărat.

El cade ca o revelațiune de sus asupra sufletelor românești, și produce efectul marilor descoperiri, cari cu cât sunt mai simple, cu atât cuceresc mai sigur.

Fost'au și la noi oameni, cari s'au ridicat împotriva strimtelor considerațiuni confesionale, cerând eliminarea lor și întronarea ideii naționale, în viața publică, ca singură îndreptățită a stăpâni. Dar cuvântul lor a răsunat în pustiu și a trecut ca un vânt. Pentrucă nu se poate rezolva o chestiune de conflict între două mari idei, ca una să o eliminezi, și alta să o întronezi. Nu! Mare este idea națională, dar mare este și idea religioasă.

Nici una, nici alta nu se poate elimina din sufletul omului. Harmonisarea lor este singura soluțiune a aparentului conflict. Și harmonisarea nu se face prin alungarea uneia, sau alteia, cum ar voi, de pildă, cei nereligioși sau indiferenți în chestii de religie, ignorând marea idee a religiunii, sau cei exclusiviști confesionali ori anationali.

Domnul Vasile Stroescu armonisează acestea două curente prin faptul carității sale, care răspunde de o potrivă ambelor considerațiuni. Dânsul se pune pe punctul

de mănecare creştinesc, larg şi comun amândoror confesiuni române: *iubeşte pe deaproapele tău, ca pe tine însu-ţi!*

Şi iubirea şi-o manifestă nu numai cu cuvinte dulci, frăţeşti, ci prin fapte puternice, pline de vigoarea dragostei efective.

Ca bun creştin, şi ca bun Român, nu caută, celece ne deosebesc, — lucruri mai mult transcendente — ci celece ne unesc şi ne sunt de-opotrivă de scumpe şi sfinte, şi zice: «Deşi nu sunt de confesiunea greco-catolică, unită, dar fiindcă Românii de amândouă confesiunile trăiesc între dânşii, ca *adevăraţi creştini* şi prin urmare ca *fraţi*» ... dau fondului cultural din Blaj una sută de mii coroane...

Iată un limbaj elocvent, deopotrivă creştinesc, ca şi românesc, deci cu atât mai frăţesc, şi pe care îl putem înţelege şi trebuie să-l înţelegem cu toţii.

În el culminează *Cultura adevărată a Cineimii româneşti*. Prin el frăţietatea îşi celebrează praznicul său cel mai creştinesc. Prin el transpiră princiile unităţii culturale a sufletului românesc de pretutindenea; în el se cuprinde toată legea românească şi toţi profeţii ei.

Când prăznuim însă triumful idealismului românesc — care împreună toate inimile în aceeaşi simţire dulce a frăţietăţii, dela Nistru pân la Tisa — nu trebuie să uităm, că acest triumf a fost pregătit cu încetul, de cătră mulţi buni şi mari antecesori ai marilor celor buni de astăzi. Ci trebuie să ne aducem cu deosebită dragoste aminte, de acele suflete alese, cari cu mult înainte de aceasta au ştiut şi au îndrăsnit să vorbească așa de creştineşte şi de româneşte în acelaş timp, şi ce e mai mult, — nu cu vorbe, ci cu *pūternicul graiu al faptelor mari*.

Unul dintre aceştia a fost *Doctorul Simion Ramonţai*, medicul dela Someşfalău, lângă Cluj, care toată averea ce a putut strânge, într'o viaţă de muncă şi cum-

pătare, în sumă de peste 44,000 floreni, a lăsat'o spre *scopuri culturale româneşti*. Nu spre scopuri unite, deşi era bun unit, ficior de popă unit, ci spre scopuri culturale româneşti, fără *deosebire de confesiune*.

Fundaţiunea lui de stipendii, administrată de Consistorul metropoliei unite dela Blaj, face azi peste 200,000 cor. şi împarte an de an burse la studenţi, în sumă de cam 7000 cor. dând ajutoare spre învăţătură tinerilor români fără considerare la confesiunea lor, fără a cerca de-s *uniţi ori neuniţi*?

Aceasta este unica fundaţiune românească la noi, care nu are caracter confesional, deşi e pusă în administrarea unei înalte corporaţiuni bisericeşti.

Cât de conştient a întemeiat Dr. Ramonţai în *acest fel* fundaţiunea sa, — ca să slugească tuturor Românilor ardeleni, fără considerare dacă sunt uniţi ori neuniţi, nobili ori nenobili, — se vede din *testamentul* său, pe care-l publicăm în întregime, fiind tot aşa de necunoscut marelui public, ca şi vrednicia marelui Român.

Întru adevăr lumea noastră ştie foarte puţin, aproape nimic, despre acest cel dintâiu fundator mirean de stipendii. Cu toate că originea lui ne face onoare în istoria trecutului, iar viaţa lui şi actul principal al aceleia: fundaţiunea lui, ni-l arată vrednic de obârşia sa istorică, de care s'a dovedit aşa de conştient.

Satul naşterii lui e la o distanţă de 5 chilom. dela Cluj. Şi tinerimea clujană, între cari mulţi beneficiând din fundaţiunea lui, nici nu-l pomeneşte măcar, odată în an. În sat abia ştiu ceva despre el câţiva bătrâni aproape de mormânt. Mormintele părinţilor săi, aşezaţi lângă biserica veche din Someşfalău, nu se mai ştiu cari-s şi unde-s anume. În acest sat de vechi urme romane şi române nimic nu aminteşte fapta marelui său fiu Simion Ramonţai.

Acuma însă, când ideile lui cuceresc, când prin roada muncii lui generații de generații s'au împărțit în cultură, și când cei dintâi stipendiați ai lui s'au coborât în pământ, ca venerabili bătrâni conducători — cum au fost Papiu Ilarian, Iosif Hodoș, Dr. Ioan Rațiu,— avem și noi o datorie de împlinit: *să cultivăm memoria lui Ramonțai.*

Trebue să scoatem din adâncul uitării pomenirea lui. Trebuie să ridicăm monument măreț faptei și vieții lui și o largă apostolie să facem ideilor, ce l'au călăuzit și idealelor, ce l'au povățuit.

Salutăm deci cu mare bucurie inițiativa, ce auzim, că s'a luat pentru împlinirea acestei vechi datorințe.

Aflăm, că din însărcinarea Consistorului din Blaj se va ridica în *Someșfalău* un monument cultural întru pomenirea marelui moldovean ardelenizat. *O biserică comemorativă*, în stil oriental românesc, este *proiectată* să se ridice la locul de frunte al Someșfalăului, spre a slugi pomenirii veșnice a bunului Creștin și Român: Simion Ramonțai. În aceasta biserică an de an se va prăznuî într'o anumită zi memoria marelui fondator, praznic la care tinerimea universitară din Cluj, cum și reprezentanții tinerimei dela celelalte universități din Țară, vor fi îndeosebi invitați a conlucra. *Cheltuelile acestui monument* sunt a se acoperi dintr'o colecție publică, și mai ales din ofertele benevole ale tuturor celor ce *au beneficiat de stipendii din fundațiunea Ramonțană*, cărora li-se va adresa un apel.

Astfel sperăm, că cultul marelui și inteligentului binefăcător cultural al Românilor, — cufundat, vai! în uitare — se va începe, cât de curând, grație renașterii culturale, pe care a deșteptat-o o faptă generoasă, ca cea a bunului boer român *Vasile Stroescu*, urmașul ideal alui *Simion Ramonțanu*.

Dr. S. Ramonţai şi Titu Maiorescu.

Privelişte de o rară frumşeţă etică ne-a dat, tuturor, venerabilul domn profesor Titu Maiorescu, când cu atâta conştiinţă de vrednicia fapturilor vieţii sale, a descins dela catedra universităţii din Bucureşti.

Ori cât de departe am privit-o, am rămas emoţionaţi şi noi, toţi aceia, cari urmărim cu ochi deschişi, ceea ce se petrece pe câmpul larg al culturii române. Ne-a emoţionat gestul de nobilă mândrie bărbătească a profesorului, bătrân de zile, dar tânăr încă la suflet, dar ne-a emoţionat atât de mult şi atitudinea plină de alipire recunoscătoare a elevilor şi colegilor săi, cari l-au sărbătorit cu adevărat, ca pe un mare dascăl al neamului nostru întreg. A fost superbă încheierea aceasta, a unei epoce din viaţa dlui Maiorescu; noi sperăm, că o nouă epocă se va începe curând, prin înaugurarea unei catedre proprii, mai *înaltă* decât cea a universităţii din Bucureşti. Dar şi în acest fel de încheiere, se reoglindea din nou caracterul întreg al acestui bărbat, tăiat ca dintr'o bucată, cum l-am cunoscut în totdeauna, pe toate tere-nurile vieţii publice.

Prin solemnitatea ei aproape religioasă, ea ne-a chemat în minte despărţirea lui George Lazăr, — şi a altor dascăli ardeleni, — de cătră elevii săi, şi ne-a umplut inima de o mândrie cu atât mai roditoare, cu cât în domnul Maiorescu, ne-a plăcut să vedem, pe lângă toate celelalte calităţi, şi ceva din *specificul* nostru ardelenesc. Aceasta nu numai pentru originea sa, ci mai ales pentru solitudinea, cu care, ori cât de calm şi rece s'ar fi părut, a ţinut totdeauna înaintea ochilor cauza noastră, care este negreşit cauza culturii româneşti. Pentru că azi trebuie să recunoaştem, şi o recunoaştem

cu drag, că mai cu stăruință, mai cu răbdare și mai cu jertfă chiar, — deci mai desinteresat, nimenea nu s'a *interesat* de cultura noastră, decât implacabilul și adevăratul critic literar, care cu orice risic al unei popularități efemere a îndrăznit la vremea sa, să înfrunte pornirile rătăcite și exagerările nepotrivite ale curentului latinist și latinizant, care deși pornia din isvorul limpede al conștiinței istorice trezite, totuș a fost turburat prin păgubi-toarele sale escese. Se impunea deci, ca acest curent să fie readus la limpezire cu orice preț. Pentru că, dacă acest curent a produs o epocală pornire sănătoasă, care stă și azi la temelia vieții noastre, alcătuind chiagul oricărui progres, greșelile și exagerările lui, inevitabile de altfel oricărui curent puternic, trebuiau înfruntate, în interesul însuș al marelui scop, căruia slujia.

Oricât de grea se prezinta, după împrejurări, această problemă, — doar naționalismul, în care se înveliau rătăcirile, ca și adevăratele curentului, lera atunci atât de sacru, — dl. Maiorescu a avut curajul a-și asuma problema și a-i da soluțiunea necesară. A și isbutit, și încetul cu încetul, a readus mersul culturii noastre în alvia dreptelor judecăți, pregătind astfel cu adevărat calea unității culturale, spre care tind de atâta timp năsuințele tuturor celor înțelegători.

În sentimentul de mândrie ce ne cuprinde inima în acest moment de reprivire largă, se amestecă însă și un picur de duioasă amărăciune... Noi, adecă, nu avem universități românești... Un politician austriac de de mult (Fischhof) avea idea cuminte, că pentru asigurarea stăpânirii habsburgice la frontiera ostică a monarhiei austro-ungare, înființarea unei univesități românești ar însemna cu mult mai mult decât zece corpuri de armată; dar această idee n'a străbătut nici după 50 de ani, până la înățiimea ideilor de guvernament. Noi astfel, neavând univesități românești, nu avem nici profesori, cari să-și

poată cuceri cu armele nobile ale ştiinţii şi literaturii, acea stăpânire suverană peste inimile oamenilor, şi acea autoritate, de mare importanţă socială şi de stat, de care se bucură un profesor ca dl Maiorescu, în mijlocul alor săi. La noi, între împrejurările date, așa ceva nu este cu putință, pe cum nici n'a fost nici odată.

Isconditoare este însă, în toate manifestările ei, dragostea, şi isconditoare este deci şi dragostea de neam! Căci simţiau vr'o impulsione puternică pentru ridicarea neamului, au găsit întotdeauna noi şi noi mijloace, de a se pune în slujba lui. Dacă n'am avut universităţi şi profesori universitari români, cari să-şi desfăşure în libertate toată puterea ingeniului şi toate nobilele porniri ale inimii, am avut şi noi bărbaţi de aceia, cari au ştiut să facă din banul lor — cu greu adunat — lăstare puternice pentru ridicarea noastră culturală; am avut Mecenaţi de aceia, cari prin întemeierea fundaţiunilor de burse, au ştiut să creeze resurse noi culturale; am avut arhierii după vremuri, cari au ştiut să se facă părinţii necunoscuţi şi neştiuţi ai multor suflete alese, cari prin învăţătură s'au ridicat rând pe rând, din cele mai de jos straturi ale ţărănimii, până la cele mai înalte situaţii, oficiale ori neoficiale, în mijlocul poporului nostru. Şi dacă se mai ridică astăzi, — şi tot așa s'au ridicat de vre-o 100 de ani încoace, — generaţii de fruntaşi intelectuali ai poporului nostru, avem a mulţumii fundaţiunilor de stipendii, cum sunt fundaţiunea mitropolitului Şuluţ, dela Blaj, pentru unii, şi fundaţiunea lui E. Cozsdu, în Budapesta, pentru alţii, şi o mulţime de alte fundaţiuni mai mari şi mai mărunte.

Vlădicii nostri, mai ales cei dela Blaj, mai toţi s'au îngrijit, ca să lase pe urma lor câte ceva pentru creşterea învăţăceilor la şcoale, pentru ajutorarea lor cu bani, cu cărţi şi cu *pâine!* Da, cu pâine, în sensul literal al cuvântului! La liceul din Blaj şi astăzi se mai împarte

studentilor pâine, dela curtea mitropolitului, și fiecare licean »vrednic de pâine« o poartă cu mândrie în fiecare a 5-a zi, de-alungul străzilor modestului orașel ca o notă bună a purtării sale, și ca un zilnic îndemn la învățătură pentru viitor. Aci se împlinește în îndoit înțeles, porunca întemeietorului de școale, vlădica Petru P. Aron, care se îngrijea... cum să se frângă tuturor «*sfânta pâine* a învățăturii»....

Cea dintâiu deosebire etică ce se vedește între vlădicii românești din Ardeal, cei *înainte de unire*, și cei de *după unire*, este tocmai aceasta, că pe când cei dintâiu tot mai cereau și mai luau câte ceva dela fiii lor sufletești, ca să poată și ei trăi, pe atunci acești din urmă, încep ei a da, fără să mai ceară, și ca niște ade-vărați Părinți, împărtășesc nu numai cu pâinea cuvântului lui Dzeu pe fiii lor duhovnicești, ci și cu pâinea cea de toate zilele, ce se dospia din grâul rodit pe moșiile dăruite lor dela înălțata împărăție. Deosebirea aceasta esențială este de mare importanță socială, și a lăsat urme, cari continuă a se păstra și a se remarca până și în zilele noastre.

Dar fapta vlădicilor n'a avut numai acest efect; ea a avut și darul de a-și fi găsit urmași chiar și între mireni. Cel dintâiu mirean, care și-a însușit aceasta idee de înaltă concepție evanghelică, de *a da pâine* — direct sau indirect — tuturor celor ce năzuiesc spre desăvârșire, prin învățături, este Dr. Simion Ramonțanu, — sau Ramonțai, cum își zicea după obiceiul vremii, — despre care mi-am propus să fac aici o scurtă pomenire.

El este vrednic de ea, și dacă n'am fi învăluiti cu atâtea îndeletniciri, toți ceice ne mai gândim și la cauza de obște a culturii, i-s'ar fi căzut de mult, să-i facem monumentul literar, de care este vrednic.

Originea acestui nobil bărbat, după scrisorile ce le avem, se cuvine pământului binecuvântat al Moldovei,

din satul Rămânța ori Ramonța, care nu știu de mai există. Din acest sat ¹⁾ au pornit spre Ardeal pe la mijlocul veacului al 17-lea, trei frați dulci, Petre, Tudor și Gavrilă, toți trei ostași voinici «*strenui vires*», pe cari principele Ardealului Mihaiu Apaffy i-a ridicat din starea iobăgiei, și prin diploma dela 2 Iulie 1676 i-a făcut nobili, investiți cu toate privilegiile și obligați, ca în caz de nevoie, după împrejurări, să aducă și ei, în locul său călăreți înarmați, harnici de războiu. Diploma aceasta este datată în castelul din Iernut (Radnoth) al principelui; în ea se descrie pe larg și emblema de nobilitate, cu care a fost înzestrat pe acești voinici moldoveni «atrași de slava principelui ardelean», și e semnată pe lângă principe și de secretarul acestuia «Franciscus Lugasi».

Cei dintâiu doi frați au rămas sub steag toată viața, și s'au stins fără urmași, nefiind căsătoriți. Petru a căzut în lupta dela *Bran*, cu prilejul năvălirii lui Tököly în Ardeal, iar Teodor muri cam pe la 1701, în *Lechința Mureșului*, la casa fratelui său *Gavrilă*, care — părăsind armele ucigașe și luând în locul lor »crucea vieții« — slujia ca preot românesc, în acest sat de lângă Iernut, reședința principelui Apaffy. Dela părintele Gavrilă, preotul satului Lechința, se coboară întreagă familia Ramonțan, care astăzi este foarte număroasă și estinsă, în jurul Turzii, în jurul Clujului, și pe câmpia Ardealului, numărând în sânul său mai mulți preoți, advocați și alți frunțași. Gavrilă avusese adecă un fecior, Macaveiu, și două fete. Fetele rămânând fără tată și fără mamă, sărăcite pe urma devastărilor așa numiților *Curuți*, și-au luat «lumea în cap» cum se zice, și au dispărut, fără a li-se mai ști de urmă. Macaveiu fratele lor, se făcu preot și el, și păstori în jurul Turzii în satele: Săliște, Ciurila și Silvașul-unguresc. El muri în Săliște, în vrâstă

¹⁾ Ori din județul Romanai de unde: «Românățanu—Românțanu».

de 80—90 ani, lăsând după sine mai mulți feciori: *Todor*, cantor în *Tur* (lângă Turda). *Petru*, preot în *Tur*, și *Ioan* preot în *Silvaș*, mai apoi în *Someșfalău*, lângă Cluj. Părintele *Ioan* din *Someșfalău*, avu de asemenea 3 feciori: *Nicolae*, care ajunsese director la moșia unui baron Banffy în *Ormeniș*, pe *Câmpie*, și probabil s'a maghiarizat; *Gligor*, remase preot unit în *Someșfalău* — toți premergătorii săi preoți erau uniți — iar al treilea, al cărui nume nu-l știm, ajunsese cu vremea protopop în *Oherla*. Dela preotul *Someșfalăului*, popa *Gligor*, se născu, între alții, pruncul *Simion*, care ajunsese să fie primul mirean întemeietor de burse, pentru studenți: *Dr. Simion Ramonțai*.

Viața lui petrecută în zodia iubirei efective a neamului, ne prezintă următoarea schiță, după cât o cunoaștem *). Cel mai tânăr între feciorii preotului sărac din *Someșfalău*, el e născut la 1772. Începe a învăța în *Cluj*, la școalele normale romano-catolice, pe atunci nemțești, dovedind o purtare bună și o mare străduință, însușiri pe cari le păstrează pentru întreaga viață. Absolvând liceul și filosofia tot în *Cluj*, trece la *Budapesta*, unde se dedică medicinei, luptă cu multe lipsuri, dar ajunge a fi promovat doctor, pela 1798. Neavând nădejde să fie pus undeva, în vr'un post de medic, atras poate și de tradiția familiei, trece în *Moldova* și se stabilește la *Roman*. Aci desvoltă o activitate întinsă, și-și face o avere frumoasă, pe care o socoate însă, dela început chiar, merită să fie a neamului. De aceea nici nu se căsătorește. Oricât de bine îi mergea în *Romanul* *Moldovei*, se pare că inima și gândul îi stă tot la *Românii* săi din *Ardeal*. La 1808 cu o scrisoare de clasică latinească **), cere postul vacant de medic în *Blaj*. Deși se putea lăuda, că știe 7 limbi, că e *Român* și nobil, totuș e preferit un străin. La 1827, îl aflăm însă

*) Datele acestea le datorim dlui profesor *Dr. Ioan Rațiu*, din *Blaj*, care scrutează cu mult zel istoria noastră culturală.

**) S'a publicat în întregime în «*Răvaşul*» 1909, a. VII. pag. 430.

medic în *Zlatna*, în munţii apuseni ai Ardealului, unde se pare, că avea un frate mai mare, slujbaş împărătesc la topitoarele de aur, ce se aflau în acest oraşel de munte. Aci îşi concepù testamentul, prin care întreaga-i avere o dispune pentru educaţia şi instrucţia tinerilor români din Ardeal, nobili ori nenobili, uniţi ori neuniţi, cari vor avea aplicare a învăţa medicina, ştiinţele matematice şi »drepturile«. Un incendiu, care îi nimici mai tot ce strânsese în aretul casei sale, îl ispiti să-şi retragă testamentul, dar idea care îl înspirase a biruit şi aceasta ispită. Recules de pe urma incendiului, îşi depune banii la o bancă din Viena, şi-si înaintează testamentul prin guvern, pentru ca să câştige aprobarea înaltă a Curţii împărăteşti. Pe la 1833 se plânge, că aprobarea tot mai întârzie, probabil, pentru că se îngrijise numai de «Valachi»; — măcar că un act mai patriotic abea se poate închipui! Credincios şi încrezător în Dumnezeu, cu dragoste nemărginită cătră pământul ţării sale, devotat loial al Casei Domnitoare, Ramonţai se arată un model de Român devotat şi patriot, şi ne lasă astfel în testamentul său nu numai averea materială, ci şi cea morală, ideile cele mai înalte ale crezului vieţii sale. — Dornic de a-şi vedea opera desăvârşită, el se permută cu totul la Viena, unde avea să-şi cureze şi neputinţele bătrâneţelor, cari nu-i slăbiau însă etusiasmul pentru idea fundaţiunii sale. La 1844, după ce îşi redactă definitiv testamentul, aşa cum îl vor fi dorit cei mari, simţindu-şi misiunea împlinită, moare în Viena, unde este şi înmormântat, lăsând pe seama Românilor din Ardeal o avere, care azi face peste 200,000 coroane, cu toate că, de pe la 1850 începând, s'au împărţit din ea, studenţilor de liceu şi de universitate burse, în sumă de *circa* 7000 coroane în fiecare an (total vre-o 420 mii cor.)

O sumă enormă aceasta pentru împrejurările sărăciei noastre; tradusă în capital intelectual ea înseamnă

an de an un mare progres cultural în mijlocul poporului nostru

Și totuși ce puțină recunoștință pentru un făptuitor atât de mare! Doar de acum înainte de ne vom împlini datoria ce o avem față de el. Chiar subsemnatul are această grea misiune, de a ridica în satul, din care a răsărit acest mare binefăcător al culturii noastre, un monument întru amintirea lui scumpă, monument, care este plănuit ca să fie o biserică comemorativă, ce ar avea să fie clădită într'un stil frumos românesc, spre a învedera toată frumseța sufletului, a cărui memorie o celebrăm. Astfel avui prilejul ca să trec peste lista numelor tuturor acelora, cari au beneficiat din fundațiunea acestui mirean al nostru.

Ce interesantă lectură!

An de an ne trec pe sub ochi numele unora dintre cei mai iluștri bărbați pe cari i-am avut noi aici. Printre cei dintâiu găsim alături de câțiva Ramonțeni, pe distinșii luptători naționali de mai târziu: Alesandru Papiu Ilarian, Iosif Hodoș și Dr. Ioan Rațiu, cari îndată după potolirea viforului dela 1848 — la 1850, îi vedem la studiul «drepturilor» în Viena, fiecare cu bursa de 315 florini, din fundațiunea Ramonțană.

Firește se găsesc și nume, ai căror purtători, azi nu numai nu sunt în fruntea șirurilor noastre, ci au trecut în tabăra adversară, și s'au dat așa de mult la fund, încât cei mai mulți dintre noi nici numai știu, că acei domni au fost vr'odată români, și că pe vremuri, în tinerețe, au învățat cu bani din fundațiune românească.

Dăunazi dl Andrei Bârseanu, alesul profesor dela Brașov și membru al Academiei române, ne-a dat cu un gest nobil un îndemn, care dacă ar fi urmat de mulți, s'ar putea face minuni pe terenul culturii noastre românești: a restituit «Asociațiunei» întregă suma ce o primise dintr'o fundațiune a ei, ca stipendiu pe timpul

studiilor sale. Doamne, ce întărire materială și morală am câștiga noi, dacă toți stipendiații ar urma acest exemplu de jertfă și abnegațiune pentru binele obștesc! Câți bani nu s'ar restitui și la fundațiunea Ramonțană, și ce monument sfânt nu s'ar putea ridica în mijlocul acelu sat, de lângă Cluj, al cărui nume s'a ilustrat prin viața lui Simion Ramonțai!

Oricum un apel se va îndrepta, cătră toți foștii bursieri ramonțani, cari mai sunt în viață. Sperăm că va și afla răsunset! Toți ceice sunt în situații bune vor ști să răspundă cu vrednicie la numele și în cinstea memoriei celui dintăiu fondator mirean al nostru.

Dar cea mai plăcută surprindere ce am avut, trecând cu interes peste lista bursierilor ramonțani, a fost cea, care mi-a inspirat aceste fugitive rânduri, pe care le închin cu tot respectul, celui căruia se cuvin. Între bursierii din anul școlar 1855/6 se găsește și numele, — *Titu Maiorescu*, nume, care figurează la 1856/7, și 1857/8, ca și la 1858/9, ca al unui elev de cl. VIII. din institutul «Theresianum» din Viena.

Avem mulțumirea de-a regăsi astfel pe dl Maiorescu de timpuriu într'o legătură intimă cu noi ardelenii. Pe cum fericitul său tată, fiul acelu sat de pe Târnavă, ce se numește *Bucerdea-grânoasă*, a învățat în Blaj, cu *pâinea* întemeiată de generoșii vlădici ai Blajului, astfel și fiul său Tit — merit să aducă o îndreptare, la vreme, curentului acelor școale dela Blaj — și-a început și el calea învățăturilor, cu o modestă merinde din fundațiunea acelu moldovean *românățian* ardelenisat, care a strâns din Moldova cea mănoasă o avere așa de mare, pe care o prinosia fraților săi viitori, meniți să frângă și ei la rândul lor, sfânta pâine a învățăturii, pe seama atâtor mii de mii ce flămânziau și însătoșeau după adevăr.

Nu știu cu ce a-și putea întâmpina pe dl Titu Maiorescu, la acest praznic al vieții sale, mai potrivit decât

cu amintirea *acestei pâini* a unităţii noastre culturale, care împreună ne-au frământat-o moşii şi strămoşii, şi împreună au gustat-o fraţii şi nepoţii.

Cluj, Februarie 1910.

Dr. Elle Dăianu.

CREDEUL LUI RAMONŢAI

Din operele marilor scriitori scoatem cu sânguină ideile lor conducătoare şi reconstruim credeul lor. Tot aşa din intenţiunile fundatorilor culturali putem reconstrui credinţele şi idealele ce le-au încălzit inima.

Pe întemeietorii de fundaţiuni îi punem adecă — şi se cuvine să-i punem — într'un rând cu marii gânditori şi artişti, cari plăsmuesc operele de artă nemuritoare. Numai mijloacele cu cari operează le sunt deosebite, ei însă sunt deopotrivă autori ai unor mari opere, cari îşi perpetuează sufletul lor în sufletul generaţiunilor, ce urmează a se înfrupta din creaţiunile lor.

Precum e o plăcere a sintetisa din operele unui scriitor sau din plăsmuirile unui artist credeul său social, sau cultural şi filosofic, tot aşa, e şi plăcut şi de folos, a scoate din intenţiunile fundatorilor fintele ce le urmăresc cu capitalele ce le pun în slujba neamului, alcătuiindu-ne astfel credeul lor cultural social.

Acest credeu să vădeşte mai ales în testamentele fundatorilor. Iată de ce publicăm aci în original testamentul Doctorului S. Ramonţai, căutând a-l tâlcui pe urmă spre a vădi tot mai mult, ce a mărturisit, ce a dorit şi ce a voit acest mare binefăcător al neamului nostru.

Iată în textul original latinesc testamentul lui Dr. Ramonţai:

Testamentum Simeonis Ramontzai.

Memor humanae fragilitatis ac incerti vitae termini, omnes enim, ut nascimur, naturae penso solvendo irrevocabili Creatoris legi subijcitur; memor quoque quo summo terrae Principi Clementissimo, cujus intemerata fidelitate; charae Patriae, cujus tenerrimo amore; nationi meae, cujus summo affectu ac sincero, toti Publico, cujus singulari ducor studio, vel post fata mea servire valeam, conscius illius, quantas anxietates ac miserias pati debuerim, donec ad Medicinae lauream pertigissem, tum ob summum defectum, tum Patronorum inopiam; dein et illius memor, quod eminentia ingenia, in pauperioris sortis individuis, ob defectum mediorum cum detrimento totius publici sepulta haerere cogantur: ideo, dum adhuc corpore sano ac vegeto, speque ulterioris continuandae lucis usurae menteque integra divina miseratione gauderem, animo deliberato voluntateque liberrima, et dum qua coelebs, nullo ex propriis lumbis descendente haerede gauderem, ad casum mortis de substantia mea proprio Marte acquisita hanc firmam inalienabilem, et perpetuam ultimae meae voluntatis dispositionem facere institui, imo facio et instituo per praesentes:

1. Immortalem animam *immenso suo Creatori*, corpus vero *Matri terrae* tribuendo, si me Viennae mori contingeret, in classe secunda, more hic solito, *et ritu graeco-catholicorum* sepeliri volo, expensis et substantia mea reliquaria supportatis, et in hoc casu ad fundum Nosocomii hujatis Civilis solvantur 5 fl. c. m. et ad fundum pauperum itidem 5 fl. c. m.; in illum casum autem si mors mea in *Patria mea* subsecuta foret, *conditioni et religioni graeco-catholicae* conformiter ad quietem aeternam reponi cupio

2. In incrementum culturae *Juvenum Valachorum* destino, ac relinquo in deposito apud V. Capitulum Balásfalvensè 44 status Obligationes cum 5% h. e. 44,000 fl. computando florenum a tribus vicissimariis et quidem sine discrimine, signanter vero in dotationem *juvenum pauperum nobilium*, inter quos, si mei consanguinei fuerint requisitis qualitatibus gaudentes, illi praeferantur: in defectu vero *nobilium*, etiam *pauperioris sortis*, subintelecto eo, ut hi scientiis susceptis se *totos* devoteant, *eminere* studeant, imprimis *Cultum Dei et Religionis* prae oculis habeant, et *moribus praelucere intendeant; scientiae enim absque bonis moribus perniciosae potius quam proficuae sunt Reipublicae.*

3. Numerum juvenum pro impetrando stipendio pro nunc haud designare vollo, cum exacte de summa et quantitate interusuriorum

certus esse nou possim: nam tractu temporis de fundationali Capitali quaque demum ratione intercalaria interusura exurgere possunt, quae cum nutu et assensu Patroni foundationis meae in meliorem subsistentiam juvenum jam fundatorum, vel vero in auctionem illorum numeri convertanda erunt.

4. Stipendia alumnis in ratis *menstrualibus* pendantur eo usque plenarie cursum scientiarum absolverint. Ex quali autem Cassa stipendium pendatur hoc a circumstantiis loci et Patroni foundationis dispositione pendebit.

Quam primum haec mea fundatio initium capere poterit, et annuis interusuriis interteneantur juvenes, et quidem:

a) in *Orphanotrophio Cibiniensi ad linguam germanicam bene addiscendam* et scholas humaniores addiscendas sive absolvendas, et quibus juvenibus dein *Claudiopolim* mittantur, ad cursum Philosophicum absolvendum, annuatim cum 60 fl. c. m.

b) Ex his, vel etiam aliis juvenibus, qui *linguae germanicae optime sunt gnari* ut cursum philosophicum cum eminentia absolverunt *alantur Viennae* ad addiscendas scientias, ad quas quisque inclinationem habuerit, uti *Medicinam, Mathematicam, Mechanicam*, cum adjuto 300 fl. c. m. annuatim.

c) qui vero *linguae germanicae gnari non fuerint, talentum autem habuerint optimum*, cursumque philosophicum cum Eminentia absolverunt, illi *alantur Pestini* ad addiscendam *Medicinam*, vel alias scientias, annuatim cum 300 fl. c. m.

d) Schemnitii vero ad addiscendas scientias *Montanisticas* aequae annuatim cum adjuto 300 fl. c. m., subintelecto eo, ut hi quoque germanicam linguam optime calleant, et Testimonium e Philosophia cum *eminentia* habeant.

e) Qui vero jurisconsulti, advocati sive procuratores esse cupient, illi ad cursum juridicum absolvendum habeant *Claudiopoli 80 fl.* annuatim, finito cursu juridico *Claudiopoli* cum Eminentia, habeant *Vásárhelyini* quoque hoc stipendium ad faciendum examen rigorosum.

f) Juvenes nobiles, qui cursum scholasticum cum Eminentia absolverunt, remediis vero destituti ad officia publica et Dicasteria applicandi et *linguae germanicae* optime sunt gnari, habeant *Viennae* annuatim 300 fl. c. m. donec salarium acceperint.

g) Si qui ex juvenibus in *Orphanotrophio Cibiniensi* existentibus, *Picturae, vel Architecturae* operam dare vellent, habeant *Viennae* annuatim 300 fl. c. m.

h) Pari modo ex juvenibus in *Orphanotrophio Cibiniensi* existentibus qui *Cibinii, Coronae, vel Viennae* penes mercatores, rei

mercantili operam dare vellent, habeant Cibinii, Coronae 60 fl. c. m., Viennae vero 300 fl. c. m. donec solutionem acceperint, subintellecto eo, ut hi omni anno a suis superioribus de illorum progressu et moribus Patrono foundationis Testimoniales mittant.

5. Juvenes, qui ex studiis Eminentiam non habuerint, vel inter primos saltem primae Classis non fuerint, careant meo beneficio; ideo omni anno facto tentamine, de facto in studiis progressu V. Capitulo Testimonium exhibeant.

6. Cum ego meam substantiam reliquariam non in mea *Patria*, sed in *Principatu Moldaviae* acquisiverim, ideo illos, qui beneficio meae foundationis Medicinae lauream consecuti fuerint, in exercenda praxi ad Transilvaniam solummodo restringendos *haud* esse volo.

7. Super capitali hoc nr. 2. adnotato, velut fundatione Ramontzaiana formales Litterae fundationales in perennem rei memoriam ad Archivium V. Capituli gr.-catholici Balásfalvensis in Transilvania illocandae.

8. Tota vero haec fundatio, nomine »Simeonis Ramontzaianae foundationis« habeatur, non tam memoriae conservandae, sed *incitamenti causa potius illorum, quibus divina misericordia modum praebet, ut exemplo hoc ad similem fundationem excitentur.*

9. Nepotismum *haud* volo, nisi juvenes gaudent virtutibus et qualitatibus in hoc Testamento memoratis.

10. Si a me aliquod Testamentum factum inventum fuerit apud Ex. R. Gubernium, Cancellariam Tranno Aulicam, V. Capitulum Balásfalvense, nullum habeat vigorem, energiam, vim et effectum, solummodo hoc praesens valeat et in effectum deducatur.

11. Si post meum obitum a quocunque aliquo plenipotencia monstrata fuerit, nihil valeat, cum nemini plenipotentiam dedi, ut post meam mortem de mea substantia et facultate disponat, sed dedi solummodo ad pecuniam a debitoribus exequendam, et si quis intuitu illius aliquid praetenderit, fraude et dolo utetur.

12. Neque alicui teneor vel debeo, excepto casu si doctori curanti in pharmacopeo pro medicinis, vel pro hospicio solvendum habeam.

13. Si V. Capitulum hanc meam fundationem ob multa negotia et officia administrare non potuerit vel nolluerit, tunc haec fundatio transponatur ad Ex. R. Trannico-Aulicam Cancellariam, vel ad aliud institutum Vienense, sub meo tamen nomine.

14. Administranti hanc fundationem solvantur omni anno 60 fl. c. m.

Praeter 44,000 fl. c. m. in status obligationibus a 5°%, quos pro educatione juvenum valachorum sub N. 2. destinavi, relinquo adhuc sequentia.

1. Illarum 44 status obligationum coupones, quos penes mehabeo ad percipienda interusuaria.

2. Quatuor, dico non quatuor, sed sex status obligationes cum 4°%.

3. Tredecim integras status obligationales anni 1839 et sex obligationes status cum quinta parte harum obligationum, quarum numeri omni anno 1 Junnii et 1 Dec. extrahuntur, et postea series horum numerorum.

4. Pecunia pro quotidiana necessitate, quae de praesenti constat ex 1500 fl. c. m.; at haec summa variari potest.

5. Effigiem meam, quae jam *Balásfalvam translata*, nec non diploma et Litteras nobilitares.

6. Utensilia; uti duos annulos diamantinos, acum pectoralem diamantinum, unum anulum aureum, 2 horologia aurea, cum catenis aureis, res paucas argenteas, uti pixidem pro servando Zacharo cochlearia argentea, parva sex et unum majus, cultrum et forcellam argenteam.

Praeterea vestes sive vestimenta, lectisternia etc. etc. prouti in consignatione facta indiomate hungarico adnotavi, nec non minutias alias.

7. Testimoniales et Reversales V. Capituli super status obligationes cum 5°%.

8. Tria millia fl. v. v. apud Ladislaum Perceptorem ex venditione possessionis *Csanadiensis*, quam pecuniam levandam pro me habet meus Plenipotentiarius D. Josephus Brentsan rationum consultor.

Ex hac substantia reliquiaria relinquo et do:

1. In rationem templi gr. ritus non uniti Szamosfalvensis, quod mei parentes in *illius coemeterio quiescant 100 fl. c. m.*

2. Meis consanguineis Szamosfalviensibus et Pataiensibus 1200 fl. c. m. aequa proportione distribuendos.

3. Non minus etiam Annae de Ramontzai meae nepti Claudiopoli in Felső-Szénutcza habitanti relinquo 100 fl. v. v., (uti etiam ejus sorori Jullanae et fratri ejus Josepho Ramontzai per 100 fl. v. v.)

4. Centum fl. v. v. inter 20 pauperes et miseros cujuscumque illi religionis et conditonis fuerint aequa proportione distribuendos, sint autem hi pauperes Szamosfalvenses.

5. Coquae meae Rosalia Rinner do 200 fl. c. m.

6. Horologium aureum minus cum sua catena aurea, cylinder dictum, nec non anulum cum uno lapide, Ranta dictum, D. Josepho

Brentsan meo Plenipotentiario Claudiopoli, duabus autem illius filiabus do 1000 fl. v. v. —

Annulus autem cum 5 petris sive lapidibus diamantinis, quem Paulo Ramontzai reliqueram, non illi, sed filio natu majori D. Brentsan relinquo.

7. Lectisternia omnia relinquo Domno Goldguiber, in cujus hospitio eram per 11 annos.

8. Paulo Practicanti penes Ex. R. Cancellariam Transilvanico-Aulicam relinquo anulum aureum et 200 fl. c. m.

9. Literas vero nobiles relinquo familiae meae Ramontzaianae, Diploma vero ronatus ad Archivum V. Capituli Balásfalvensis.

10. In tesseram amicitiae et benevolentiae, qua erga Magnificum D. Secretarium gubernialem defunctum *Ladislau Vajda* de Soos-Mező eiusque proles ducebar, relinquo ejus filio *Ladislao Vajda*, cujus Baptismi testis eram, 100 fl. c. m. — non minus etiam Aemilio Retsi filio Sp. D. Gubernialie Geometrae do 100 fl. c. m.

11. Meis consangvineis non 1200 fl. w., sed 2000 fl. w. do.

12. Res argenteas et anulum diamantinum, et acum pectoralem relinquo Magnifico D. directori Archivi Transilvanico-Aulici Georgio Bogya.

13. Vestimenta vero distribuuntur inter Paulum Ramontzai Practicantem penes Ex. R. C. Transilvanico-Aulicam, — et Sp. D. Practicantem ibidem penes Ex. R. C. Transilvanico-Aulicam Ladislau Csüpe, cui penes vestimenta do adhuc 100 fl. c. m.

Status obligationes cum 4% sunt auctae, ubi erant 4, nunc sunt 6.

Obligationes omnes vendantur exceptis illis cum 4% et illae ann, 1849 et factis solutionibus secundum meam ordinationem, uti et medici curantis et pharmacoplae, et coquae et hospitii et aliorum individuorum superius memcratorum, residuum capitale addatur capitali fundationali 44,000 fl. c. m.

Quo jam haec mea fundatio Ramontziana nuncupanda scopo et intento fini suo correspondentem, eo certius et facilius ad effectum perducatur, non tantum jus Patronatus in hanc meam fundationem relate ad juvenes ad eandem proponendas pro omni tempore defero Illustrissimo ac Reverendissimo Episcopo Fogaraslensi et V. Capitulo Balásfalvensi, sed etiam executionem totius Testamenti.

Hic vero Viennae executorem testamenti humillime rogo et obsecro M. D. Georgium Bogya Archivi Transilvanico-Aulici Directorem, — et ut corpus meum, ut N. 1 adnotavi, sepeliri faciat, et ut V. Capitulum

et meum Plenipotentiarium D. Josephum Brentsan Consultorem de meo obitu notificet, et donec V. Capitulum Plenipotentiam miserit, ad res distribuendas et levandas, illas sub sigillo, titulo foundationis habet.

Supremum vero Protectorem hujus meae foundationis de genu oro Sacratissimam Suam Majestatem, Ex. R. Transilvanico-Aulicam Cancellariam, Ex. R. M. Principatus Transilvaniae Gubernium, tanquam Patriae venerandissimos, spe firma fretus, quod hoc meum bonum in publicum directum intentum aequi bonique consulentes summo suo paterno patrocinio fovebunt, quod dum impensissime ac una humillime oro, testamentariam hanc meam dispositionem pro majoris fidei dignitatis documento propriae manus subscriptione munivi et roboravi et per vocatos a me testes quoque pari modo firmari feci.

Viennae die 17 Octobris anno 1843.

(L. S.) **Simeon Ramontzai** m. p.
de Ramontza Med. Dr.

Praesens testamentum per testantem Spectabilem Generosum D. Simeonem Ramontzai de Ramontza Medicinae Doctorem propria sua manu coram nobis subsignatum, usualique ejus sigillo roboratum fuisse. Viennae 17 Octobris anni 1843.

Georgius Bogya m. p. Officii Archivi Transilvanico-Aulici Director et Taxator aulicus.

Carolus Zudor m. p. Registrans Transilvanico-Aulicus.

Codicillus. Horologium majus cum sua catena aurea non relinquo D. Csalka officiali in Aedificio S. Laurentii uti dixeram, sed illud relinquo Dominae Maximilianae Goldguiber in cujus hospicio eram per 11 annos. 1843 die 24 Novembris. Simeon Ramontzai m. p.

Codicillus. Annulum cum 5 petris non relinquo D. Ramontzai Practicanti penes Canc. Transilvanico-Aulicam, sed illud relinquo filiae majori natu M. D. Consultoris Josephi Brentsán. 1843 die 1 Decembris Simeon Ramontzai m. p. M. D.

Codicillus. Vestem viridem pelicam relinquo D. Consultori Josefo Brentsán.

Codicillus. Minutias relinquo coquae meae, res vero aliae, siquae vendendae erunt vendantur, et pecunia addatur capitali 44.000 fl. c. m. 1843 die 1 Decembris. Simeon Ramontzai m. p. M. Dr.

Codicillus. Haec quae hic dixi in Codicillo, habeant vim etiam in testamento, quod invenietur in Archivo Canc. Transilvanico-Aulicae 1843 die 1 Decembris Simeon Ramontzai m. p. Med. Dr.

Codicillus. Status obligationes emi adhuc duas cum 5°/₆. 1844 die 11 Iunii. Dr. Ramontzai m. p.

Codicillus. Adjutum 100 fl. c. m. quod D. Sp. Ladislao Csüpe assignavi, jam illud non D. Csüpe relinquo, sed familiae Ramontzaianae, 1844 die 19 Aug. Dr. Ramontzai m. p.

Codicillus. Ecclesiae gr. r. catholicae S. Barbarae hic Viennae relinquo centum fl. c. m.

In fidem copiae subscripsit Viennae Die 28 Dec. 1844.

(L. S. Expediturae Cancel. Transilvanico-Aulicae).

Joannes Schuster m. p.

Expediturae director.

Tălcuirea testamentului.

Înainte de a face dispozițiile sale privitor la administrarea și întrebuințarea fundațiunei de bani, marele binefăcător al neamului face o *profesiune* a credințelor sale, care vrednic lucru este să o analizăm. Înainte de a cunoaște deci fundațiunea însăși, putem cunoaște pe *autorul* ei, cu tot ceea ce crede și mărturisește el, ca om, ca creștin, ca cetățean și ca Român.

La introducerea testamentului său enumeră motivele, cari îl îndeamnă să-și facă dispozițiile. Acestea sunt:

1. Fragilitatea firei omenești, și nesiguranța sfârșitului vieții, motiv pur omenesc.

2. Conștiința, că e dator a sluji, după puteri, *Domnitorului*, de care, îl leagă neclintită fidelitate; *patriei*, pe care o iubește cu frăgezime; *națiunii*, de care se leagă cu cea mai înaltă și sinceră iubire, și în fine *binelui de obște*, cătră care îl mână un zel deosebit, — tot atâtea motive patriotice, naționale și sociale.

3. Reflecșiunea, că a avut să sufere atâtea năcazuri, strămătorări și miserii, până ce, în lipsă de mijloace și de patroni, a putut ajunge la doctoratul științelor medicale, — un motiv particular al său, dar general pentru aproape toți tinerii români. Din aceasta reflecșiune urmează, ultimul motiv, hotărîtor:

4. Considerarea, că atâtea talente eminente, cari se găsesc în straturile oamenilor săraci, trebuie să rămână, ca și îngropate, spre marea pagubă a binelui public, din lipsa mijloacelor recerute la învățatură.

Aceste motive, etice și culturale, îl determină a-și face testamentul.

I. În punctul cel dintâi al testamentului său face dispoziții pentru înmormântare, dând câteva indicii clare despre religiozitatea sa pozitivă și despre alipirea neclintită la biserica sa de rit oriental, la care ține cu jalusia proprie tuturor Românilor, ori cât de uniți ar fi cu biserica Romei, de care credința și limba li leagă așa de puternic.

«Sufletul cel nemuritor — zice — dându-l nemărginitului său creator, iar trupul maicii comune, pământului, dacă s'ar întâmpla să mor aici în Viena, vreau să fiu înmormântat după obiceiul de aici în cl. a doua, și după ritul greco-catolicilor, plătindu-se cheltuelile din averea rămasă de mine, și pe lângă aceea să se dea la fondul spitalei acestuia civil 5 fl. și la fondul săracilor asemenea 5 fl., iar în cazul dacă moartea mi-s'ar întâmpla în patria mea doresc să fiu așezat spre odihnă conform stării mele și conform religiunii greco-catolice».

II. După aceasta trece la dispozițiile proprii ale fundației și lasă *«spre folosul culturii tinerilor români»*, ca deposit la capitalul din Blaj, 44 Obligațiuni de stat cu 5% în sumă de 44,000 fl. În primul loc lasă aceasta spre înzestrarea tinerilor nobili săraci, — și fondatorul era nobil — între cari să fie preferați consăngenii săi, de vor fi de cei cu recerutele calități; în lipsă de tineri nobili pot fi și de cei nenobili dar cu condiția, ca să se dedeie cu *totul* științelor, să se nisuiască a se distinge în studiile lor, înainte de toate însă »să aibă în vedere cinstirea lui Dumnezeu și a religiunii și să se nisuiască a străluci prin bunele moravuri; *«pentru că științele fără bune moravuri mai mult pot strica, decât folosul statului»*.

III. Numărul bursierilor nu vrea să-l determine atârând aceasta dela capitalul, care poate spori cu timpul, ci lasă acest lucru în griega administratorilor.

IV. Dar în punct 4 prescrie, că anume la ce fel de studenți să li-se dea burse, și aci își arată fondatorul cam ce fel de oameni doria să crească pe seama națiunii sale, pe care cu atâta iubire o îmbrățișă.

a) Tinerilor din institutul orfanilor din Sibiu, spre a învăța bine limba germană și a absolva gimnasiul — cari tineri să fie trimiși apoi la Cluj, pentru cursul filosofiei, — să li-se dea 60 fl. pe an.

b) Dintre aceștia ceice vor ști foarte bine nemțește și-au absolvat cu eminentie cursul filosofic, să fie susținuți în Viena, spre a învăța științele, ce le plac, cum sunt medicina, matematica și mecanica, cu ajutor anual de 300 fl.

c) Ceice nu vor ști nemțește, dar sunt talentați și au absolvat filosofia cu eminentie, să se susțină în Pesta, la medicină ori alte științe, cu 300 fl. pe an.

d) În *Schemnitz* să aibă 300 fl. spre a studia științele montanistice, dar bine înțales, și aceștia să știe foarte bine nemțește și să aibă atestat eminent din filosofie.

e) Ceice vor să fie iurisconșulți, advocați sau procuratori să aibă 80 fl. în Cluj, și sfârșind cursul iuridic cu eminentă să aibă și în Vașarheiu acest stipendiu spre a face examenul riguros.

f) Tinerii nobili, cari au absolvat școlile cu eminentie, și vor fi lipsiți de mijloace spre a se aplica la oficii în dicasteriile publice, de vor ști bine nemțește, să aibă în Viena, câte 300 fl. până vor primi salariu.

g) Dacă dintre tinerii din institutul orfanilor din Sibiu ar voi careva să studieze *pictura* sau *architectura*, să aibă în Viena, câte 300 fl.

h) De asemenea ceice ar vrea să se ocupe la neguțătorii din Sibiu, Brașov, sau Viena, cu comerțul, să aibă în Sibiu și Brașov, câte 60 fl. iar în Viena 300 fl. până ce vor ajunge la plată, dar în tot anul să arete dela superiorii lor atestat despre înaintare și purtare.

Din toate acestea să vede, că ținta fundatorului nobil era nu numai să ajute pe tinerii de obârșie nobilă, ci mai ales să desgroape talentele, ce le vedea în șirurile tinerilor săraci ai iobagilor, dându-le cu învățătura nu numai libertatea, ci și puțința de a se face eliberatorii fraților lor. Să nu uităm, că gândul lui Ramonțai le zămislea toate acestea înainte de 1848. Și gândul lui era larg și bine chibzuit. Nu doria să dea neamului numai doftori, sufletești și trupești, advocați ori diregători, ci și montaniști, arhitecți, pictori și neguțători învățați în bransa lor.

El avea deci un plan bine alcătuit pentru ridicarea Românilor prin cultură, la bunăstare materială și morală. Dureros însă că nici astăzi n'au pătruns deplin ideile lui largi, pentrucă și acum Românii, cari învață, stau tot pe lângă carierele intelectuate, și nu îmbrățoșază în destul și cele practice, mecanice și lucrative.

V. În punct 5 cere dovezi despre talentul stipendiaților, și celor cari n'ar dovedi măcar calculi buni, dispune a li-se lua stipendiul, nevoind a ridică mediocritățile și nulitățile, la rolul de conducători ai poporului.

VI. Cât de Român a fost Ramonțai în sensul larg al cuvântului, se vede din p. 6 în care prevede, ca bursierii lui să nu se restrângă a-și deprinde învățătura câștigată numai în Transilvania, ci să meargă și într'alte părți locuite de Români. Dispoziția aceasta, firească pentru un Român ca el, și-o motivează, în ochii auctorităților mai înalte, cu motivul plausibil și acceptabil și înaintea lor, că doar și el în *Moldova*, și nu în *Patria* sa, și-a câștigat averea ce o lasă ca fundațiune.

În acest punct pare că se vădeşte glasul sângelui, ce nu se stânge şi parecă străbate duhul pământului, de care cu greu s'au deslipit străbunii lui, când au venit din Moldova în Ardeal.

În celelalte puncte se iau dispoziţii mai mărunte de mai puţin însemnătate, dintre cari mai relevăm numai unele.

Dispunând ca fundaţiunea să poarté numele lui, zice: «aceasta nu într'atâta pentru păstrarea memoriei mele, cât mai mult pentru îndemnul aceloră, cărora darul lui Dumnezeu le dă putinţa, ca să facă asemenea fundaţiuni».

Resignând de bunăvoie la perpetuarea şi cultivarea pomenirii sale nobila odraslă moldoveană se gândeşte tot numai la binele culturii de obşte, în slujba căreia vrea să ştie cât mai multe fundaţiuni.

Interesante sunt şi «legatele» pe care fundatorul le prevede pentru rudenile şi cunoştinţele sale. Şi în acestea se vădeşte o inimă delicată, plină de pioase sentimente.

Pe seama bisericii gr. or. din Someşfalău lasă 100 fl. «fiindcă în cimiterul acesteia reposează părinţii mei». Consăngenilor săi din Someşfalău şi Pata le lasă 1200 fl. Unei nepoate diu Cluj (Ana de Ramontzai, care locuia în strada Felsöszenutcza, unde şi astăzi sunt mulţi Români, îi lasă 100 fl. asemenea surorii aceleia Iuliana şi fratelui ei Iosif. Asemenea îşi aduce aminte de săracii din Someşfalău, de orice religione şi stare ar fi.

Finului său Ladislau Vajda, celebrul Vajda Ladislau de Soosmezö de mai târziu, îi face asemenea un dar. Cu delicată atenţiune se arată şi faţă de ficele iuriconsultului său, Iosif Brentsan, cari astăzi sunt venerabile matrone în Cluj, dar abia se vor mai fi interesând de Români.

Bisericii «s. Barbara» din Viena, lângă care pe atunci se creşteau câţiva clerici români, ascultătorii ai facultăţii teologice, i-a lăsat prin ultimul punct al testamentului 100 fl. Probabil, că preoţii acestei biserici îl vor fi şi înmormântat pe nobilul creştin, dar nu se ştie nimic sigur despre înmormântarea şi locul mormântului lui.

Doar după ce va reinvia interesul pentru acest luminat binefăcător, şi generos Român se vor interesa mai mulţi de tot ceea ce atinge memoria lui, şi ne vom împlini datoriţa de pietate şi recunoştinţă, care de mult ar fi trebuit să ni-o împlinim.

BISERICA ȘI ROMÂNISMUL

de **Iustin Volbură.**

III.

Activitatea culturală a bisericii române dela întemeierea hierarchiei până la sfârșitul secl.

XVI-lea.

Cu toate că biserica românească era supusă iurisdicției patriarhului din Constantinopol, și cu toate că Iachint (Hyakintos) primul metropolit, era grec, pe cum greci au fost și Daniil Kriropulos și Hariton, un curent de cultură grecească nu se stabilește în Muntenia. Împrejurările au făcut, ca țările române să fie mult timp adăpostul culturii slave a Bulgarilor și a Sârbilor.

Un popor nou, poporul turcesc, îndrăzneț și disciplinat, trece în Europa (1353) și în curând îi succede a schimba cu desăvârșire fața peninsulei balcanice, locuită de popoare sfâșiate de certele religioase și împărțite în mai multe state mici, neputincioase. La 1394 Târnova a fost cucerită, iar cu patru ani mai târziu cade Vidinul țarului Srașimir. Astfel întreagă Bulgaria ajunge sub stăpânirea turcească. Același soarte o are și Sârbia. Orașele sunt pustiite, Boierii parte trec la mohamedanism, parte se refugiază în țările vecine: Muntenia și Ungaria. Tot așa se întâmplă și cu călugării din multele mănăstiri bulgărești și sârbești prefăcute în cenușe. Un călugăr de-aceștia, Nicodim, născut din mamă sârboaică și din tată grec, trece din Sârbia în Țara românească pe timpul stăpânirii lui Vlaicu-Vodă și contribuie la întemeierea primelor mănăstiri pe pământ românesc: Vodița și Tismana, devenind astfel introducătorul vieții călugărești la Români.

Nicodim, care era om învățat — petrecuse multă vreme la Atos — și un bun meșter de caligrafie, înțelese să răspândească învățătura prin aceste două fundații ale sale. El însuși a copiat — la 1404 sau

1405 — o frumoasă Evangelie slavonă, care se păstrează la muzeul din București ¹⁾).

Cucernicul călugăr moare în 1406, a doua zi de Crăciun, în mănăstirea sa Tismana, lăsând un mare număr de elevi în stare să-i continue opera și să conducă celelalte mănăstiri întemeiate de dărnicia și evlavia Voevozilor și boierilor români. Astfel Mircea întemeiază mănăstirile Cozia și Cotmeana; Radu cel Frumos mănăstirea Tânganului; frații Craiovești Bistrița (1497) iar Radu cel Mare Mănăstirea Dealului. Elevi de-alui Nicodim trec încă pe la sfârșitul veacului XIV în Moldova introducând și aci viața călugărească, care ia un avânt cu mult mai puternic de cât în Țara românească. Cea dintâiu mănăstire în Moldova a fost a Neamțului, întemeiată sub Petru Mușat; Alesandru cel Bun întemeiază Bistrița și Moldavița: — tot pe timpul acesta e întemeiată și Pobrata, refăcută mai târziu în Petru Rareș —; dela bunul și cucernicul Ștefan cel Mare avem mănăstirile Putna, Humor, și Voroneț; dela Lăpușneanul Slatina, iar Petru Schiopul întemeiază Galata, pe un deal lângă Iași ²⁾).

În timpurile acestea călugării au fost aproape singurii reprezentanți ai culturii. Mănăstirile nu erau numai sfinte locașuri de închinare, de meditații liniștite asupra deșertăciunii lumii acesteia și nețărmurita fericire a celei viitoare, ci tot atâtea centre culturale. Centre culturale au fost și mănăstirile românești; însă cultura, care se făcea aici nu are pentru dezvoltarea vieții noastre naționale nici o însemnătate, sau una foarte mică. Călugării din mănăstirile noastre au trebuit să fie — cel puțin la început — cea mai mare parte bulgari și sârbi refugiați dinaintea cuceririi turcești. Aceștia au adus cu sine cultura slavă din Bulgaria și Sârbia, dragostea și însuflețirea față de limba lor, singura, în care muritorii pot vorbi cu Dumnezeu, îl pot lauda și preamări, și singura vrednică de a servi ca vestmânt cugetării omenești. În mănăstirile românești, înzestrate cu mari averi și privilegii de Voevozii alor două țări române, călugării continuă opera începută în mănăstirile de cărturărie slavonă din sudul Dunării, dând astfel naștere unui puternic curent cultural, care formează o epocă strălucită în dezvoltarea culturii și literaturii slave. Câteva sute de ani în mănăstirile românești nu se scrie nimic românește; din ele nu pornește nici o mișcare în stare a deștepta în români o puternică conștiință națională, care să le cultive mintea și inima și să-i ridice în șirul popoarelor luminate. Astăzi ne

¹⁾ Iorga: «Istoria literaturii religioasă a Românilor până la 1688». București 1904. pag. 9.

²⁾ Pentru întemeierea acestor mănăstiri vezi Iorga: «Ist. bis.» vol. I.

putem mândri cu marele număr de manuscrise slave păstrate în țările noastre, importanța lor însă pentru viața noastră românească, națională, pentru perfecționarea sufletului nostru, e foarte mică. La alte popoare introducerea vieții călugărești a produs rezultate imense pe cari înzădar le vom căuta în țările românești.

Cultura din mănăstirile noastre a fost o importație străină, n-a fost decât cultura începută în Bulgaria și Sârbia și străplântată, în urma cuceririlor turcești, în țările române. Cultura aceasta nu este expresia individualității noastre, a sufletului nostru național, ceea ce se vede din faptul, că dispărând nu lasă nici un gol în viața neamului românesc ³⁾.

Nu faptul, că limba slavă era limba oficioasă a bisericii și statului și limba literară constituie marea nefericire pentru neamul nostru în epoca aceasta, pentru că știința, în orice limbă și-ar însuși-o cineva, își are influința netăgăduită asupra sufletului și asupra vieții omului, ci împrejurarea, că activitatea literară și științifică a reprezentărilor acestui curent deci și a călugărilor și cu deosebire a lor, singurii oameni de carte din vremile acelea, s'a mărginit aproape numai la copierea manuscriselor slave aduse din mănăstirile bulgărești și sârbești, cari cuprindeau traduceri de cărți religioase, bisericesti și foarte puține cu alt cuprins ⁴⁾.

³⁾ Recensentului dela «Tribuna», care scrie: «motivul de căpetenie, pe care îl poate invoca (Cernăianu) în spriginul aberației sale, e că biserica ortodoxă ar fi umilit poporul român prin cultura slavonă, ce a propagat timp de 2—3 secole. Dar acest argument e atât de șubred și de ridicol încât nici n'ar merita să stăruim asupra lui, dacă nu ne-ar îmbia însuși autorul prin propaganda papistașă fățișe un contra argument zdrobitor, și anume: *«Biserica apuseană a umilit și umilește în acest sens toate popoarele credincioase ei prin cultura străină, pe care a răspândit-o cu ajutorul limbei latine, încă și atunci când în biserica răsăriteană de multă vreme își asiguraseră toate popoarele dreptul limbei lor naționale»* — îi cităm observația foarte potrivită a d. Xenopol (Ist. Rom. edit. Șaraga vol. II. pag. 116): «Atare predominare a bulgarismului la Români nu se poate asemăna cu aceea a limbei latine în biserica și statele apusene, căci aici deși o limbă străină slujia la început pentru transmiterea gândurilor, aceasta limbă străină conținea cheia unei comori întregi de idei înalte, de forme măestre, de învățături prețioase, cari pătrunseră curând tocmai prin acest canal mințile mulțimei și deslănțuindu-le le făcură destoinice pentru civilizare și pentru spornica rodire de mai târziu a graiului național. Limba latină fu o școală pentru limbile popoarene. *La noi slavismul, tâmpit, orb și lipsit de ori ce idei, apasă ca un munte asupra cugetului poporului român fără să-i aducă nici un folos îngrosind tot mereu întunerecul, care-i cuprinsese mințile în loc de a-l împrăștia. Limba slavonă înădușe gândirea românească.*»

⁴⁾ Cf. Jirecek: «A bolgárok tört.» cap. XXVI. (Vechea literatură bulgară).

»Dela căderea statului bulgar sub Turci, (mănăstirile românești) au devenit chiar singurele asile ale literaturii bulgare și cultivătoarelor ei. *Traduceri nouă după originalele grecești sau opere originale în limba slavonă nu s'au făcut multe în țările noastre; celea ce s'au adus însă de călugării bulgari și români de peste Dunăre, în deosebite vremuri, s'au păstrat cu sfințenie și s'au înmulțit într'o grămadă de copii, din cari numai nește jalnice resturi se mai păstrează astăzi prin mănăstirile noastre. În timp de patru veacuri ele au fost aproape singura hrană intelectuală a literaților nostri, adecă a călugărilor și cărturarilor*«. Astfel caracterizează d. Ioan Bogdan, literatura slavă dezvoltată în mănăstirile din celea două principate ⁵⁾.

Sfânta Scriptură a noului și vechiului Testament, cărțile de slujbă bisericească, câteva traduceri din sfinții Părinți, nomocanoane viețile Sfinților, estrase din cronicile vechi, iar pentru distracție vestitul Varlaam și Ioasaf, care a intrat și în sfaturile lui Neagoe Basarab, cătră fiul său Teodosie, Vămile văzduhului și legende de-ale Bogomililor, din Bulgaria, povestiri despre călătoria Maicei Domnului la Iad, despre sf. Duminecă și sf. Vineri, minunile cuprinse în Apocalipsul cel nou, legendele în legătură cu bătrânul patriarh Avraam, erau cărțile, din cari își scoteau învățătura călugării din mănăstirile noastre ⁶⁾ într'un timp, când călugării, și peste tot clericii, din Ungaria cercetau școalele vestite ale Apusului.

Sunt date sigure, că la 1175 învățau mai mulți clerici unguri la Paris. Tot la Paris trebuia să trimită fiecare provincie a Dominicanelor câte 2—3 tineri în urma decisiunilor ordului din 1234 și 1240 Asemenea și Franciscanii, după cum arată o hotărâre a lor din 1260. În mare număr cercetau universitățile din Bologna și cea din Padua, unde dintre celea 24 corporațiuni naționale a patra o forma «natio

⁵⁾ «Vechile cronică moldovenești până la Ureche». București 1891. pag. 75 Cf. și pag. 139 și conferența aceluiași «Românii și Bulgarii» pag. 28 și urm.

⁶⁾ V. articolul de Iorga despre vechile biblioteci românești în «Floarea Darurilor» pag. 65 și urm.

Cetitorii vor putea vedea în ce constă interesul literar al călugărilor din Moldova în veacul al XV, și XVI.-lea cetind cuprinsul sbornicului dela Chiev la I. Bogdan: «Vechile cronică moldovenești» pag. 3 și urm. Cunoștințele călugărilor și în celea bisericești erau foarte măginate. În sbornicul amintit, alcătuit în marile mănăstiri moldovene, scrierile apocrife, scrierile eretice, legendele, se află copiate și puse alături fără cea mai mică pricepere, lângă părți din sf. Scriptură sau lângă scrierile cutărui sf. Părinte al Bisericei.

Hungarica»⁷⁾. Începând cu veacul al XIV-lea învăţau mai ales la universitatea din Viena, întemeiată de principele Rudolf la 1365. Până la 1450 Universitatea aceasta a fost cercetată de 2929 uuguri dintre cari 212 erau clerici. Universitatea din Cracovia, întemeiată la 1364 de regele polon Cazimir, încă avea elevi unguri, cari, partea cea mai mare, erau, fireşte, clerici⁸⁾. În ţară încă aveau şcoli bune. În Iaurin (Győr) Dominicanii aveau claustru şi şcoală întemeiată la 1221 sau 1222 de dominicanul Paul, fost profesor de dreptul canonic la Universitatea din Bologna. Franciscanii aveau şcoală în Oradea-Mare, iar de pe la finea veacului XV în Buda; Paulinii aveau în fiecare provincie două şcoli: în una se învăţa teologia, trei ani, în cealaltă filosofia, tot trei ani.

Cisterciţii, la început, sub familia arpadiană, încă aveau şcoli; mai târziu învăţau în Viena. În şcolile acestea călugăreşti să făcea, relativ, multă ştiinţă. În claustrele Augustinianilor se propunea logica, filosofia şi teologia (aceasta din urmă doi ani. În fiecare an se esplicau câte două cărţi de-ale lui Petru Lombardul), la Dominicani se învăţa trei ani logică, doi ani ştiinţe naturale şi doi ani teologie⁹⁾.

Cea mai însemnată parte din activitatea literară originală a călugărilor din mănăstirile româneşti o formează celea câteva însemnări istorice vechi, scrise în limba slavă, cari cuprind date preţioase despre trecutul nostru (şi au servit ca izvor cronicarilor români de mai târziu¹⁰⁾). Astfel de însemnări pornesc din Moldova — probabil se vor fi scris şi în mănăstirile din Muntênia — din vechea mănăstire a Neaniţului lui Petru Muşat sau din Bistriţa lui Alesandru cel Bun, se continuă în ctitoria lui Ştefan cel Mare Putna, în Pobrata, refăcută de Petru Rareş şi poate în Slatina lui Lăpuşneanul şi Galata lui Petru Schiopul.

⁷⁾ În veacul al XVI. aflăm în Ungaria următorii dignitari bisericeşti, cari au învăţat în Padua: Ladislau, canonic de Caloccea şi Szepes; A. Verancsics, metrop. Strigonului; Gyulai Farkas, epp. în Zagrab; Aug. Bardelloti, epp. în Vaţ, Paul Bornemisa, epp. în Vesprem; Andrei Budics şi Francisc Forgach, eppi în Oradea-mare şi Albert abate de Kapornok. Vezi Dr. Mihályfi Ákos: «A papnevelés története és elmélete» Budapest, 1896. vol. I. pag. 118. cf. Fraknói Vilmos: «Hazai és küldföldi iskolázás» Budapest, 1873. pag. 270—276.

⁸⁾ Dr. Mihályfi op. cit. vol. I. părţile referitoare la educaţia clerului din Ungaria.

⁹⁾ Idem ibidem.

¹⁰⁾ I. Bogdan: «Vechile cronice Moldoveneşti până la Ureche; Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor» Bucureşti 1895 şi »Istoriografia română şi problemele ei actuale« (discurs de recepţiune Bucureşti 1905. Iorga: »Istoria bisericii române I, şi mai ales »Istoria literaturii române în secl. XVIII« Bucureşti, 1901 vol. II. Escursul I. (pag. 531 şi urm.)

Tot în timpurile acestea scrie Macarie, egumen la Neamț iar din 1530 episcop de Roman, la îndemnul lui Petru Rareș și a marelui logofăt Teodor fostul diac, pisar de documente alui Ștefan cel Mare, pârălăb la Roman sub Bogdan și Ștefăniță, reîntemeietorul mănăstirii Hurezului¹¹⁾, cronica, care cuprinde istoria Moldovei dela moartea lui Ștefan cel Mare (1504) până la instalarea lui Petru Rareș în a doua domnie a sa (1541) și care are pentru noi mai mult interes literar, putând cunoaște din ea o întreagă epocă din literatura veche moldovenească, decât istoriografie¹²⁾. Cronica lui Macarie a fost continuată de un ucenic al său, Eftimie, care i-a urmat, ca egumen la Neamț, de unde silit de împrejurări fugi în Ardeal (1566) ajungând în 1571 episcop al Românilor de aci, și nu se reîntoarce în Moldova până la 1574, chemat de Ion Vodă cel Cumplit. Cronica lui Eftimie e scrisă la porunca lui Alesandru Lăpușeanul și cuprinde istoria Moldovei dela 1541—1553. Dela Isaia, călugăr la Slatina, iar mai târziu episcop la Roman, ne vine »Povestirea în scurt despre domniile moldovenești de când s'a început Țara moldovenească«, prescurtare a cronicii putnene, completată cu compilația cronicelor lui Macarie și Eftimie.

»Aceasta e cultura, pe care o puteau da învățații din Moldova și Țara românească: călugări după asemănarea celor în Sârbia ei țineau cu îndărătnicie la singura carte legiuită și plăcută lui Dumnezeu, cartea slavonească. Literatura românească nu putea porni dela dâșii, cari cântau pe bulgărește până și isprăvile lui Ștefan cel Mare¹³⁾.

Dela preoțimea de mir, dela episcopi și mitropoliți încă nu putea porni o mișcare de redeşeptare națională, un avânt cuceritor de suflete și făcător de minuni. Frunțașii bisericii, sau erau oameni simpli fără învățatură, sau, cei mai cu carte, eșiți din mănăstirile unde se cultiva literatura, pe care o cunoaștem. Iosif, cel dintâiu mitropolit al Moldovei, un ocrotitor al propagandei sârbești, rudă alui Petru Mușat, eșise din mănăstirea Neamțului. Tot de-acolo a venit și Teoctist II. Toți episcopii, despre cari știm, că au tăcut ceva, despre cari știm, că au avut o pregătire literară mai înaltă, sunt reprezentanții și propagatorii acestui curent de slavonie. Macarie fost egumen la Neamț (autorul cronicii), ajunge episcop la Roman. Mult timp apoi scaunele vlădicești sunt ocupat de elevi de-ai lui, cari îi continuară opera. Astfel Anastasie episcop de Roman și ajuns pe o clipă, mitropolit; Gheorghe tot de Roman; Teofan ajuns

¹¹⁾ Vezi articolul lui G. Coriolan în »Neamul românesc literar a II.

¹²⁾ I. Bogdan; »Vechile cronicile« pag. 72 și urm.

¹³⁾ Iorga; »Istoria lit. religioase a Românilor pag. 15«.

dela care avem povestirea scurtă despre domnii moldoveniști, tot apoi mitropolit, Teodosie, Gheorghe și Eftimie dela Rădăuți, apoi Isaia, dela care avem povestirea scurtă despre domnii moldovenești, tot de-acolo ¹⁴⁾. Cu aceștia se susține curentul slavon puternic și înădușitor până la sfârșitul veacului al XVI-lea.

Până când biserica din Moldova se întărește sub stăpânirile cuminți ale lui Alesandru cel Bun, Ștefan cel Mare și Petru Rareș, cea din Muntenia ajunge într'o decădінță uriașă. În tot decursul veacului al XV «supt domnii, cari se schimbă repede se strecoară cărmuirii sufletești fără nici o înșămнătate, care nu lasă totdeauna macar numele hierarhilor» ¹⁵⁾. Biserica e smulsă din starea aceasta prin opera de reformare alui Nifon, alungat de pe tronul patriarchal pentru falsificării de documente, cu cari voia să pună mâna pe averile înaintașului său Simeon ¹⁶⁾, chemat în țară de Radu cel Mare la începutul veacului al XVI-lea. În tot decursul acestui veac mai mare înșămнătate au, prin cultura lor, metropolitul Maximinian, sârb, nepot alui Gheorghe Brancovici, Macarie, alt sârb, întroducătorul tiparului în țările românești, și în sfârșit Serafim, «un cleric învățat, care a putut da unuia din preoții cărturari dela Braşov, Mihail fiul lui Dobre, cunoscător de carte sârbească acel Tâlc slavonesc de Evangelie, din care s'a făcut apoi Cazania românească, tipărită acolo la 1581. Supt el s'a scris frumos Evangelia *slavonă* cu chipurile lui Alesandru și Mihnea, care a trecut la Moldova și a fost dăruită la 1605 de Ieremie Movilă ctitoriei sale Sucevița» ¹⁷⁾.

Preoțimea de rând nu putea face nimica, lipsită fiind de celea mai elementare cunoștințe. Preot se putea face oricine cu banii trebuitori pentru actul de întărire. De regulă preoția să moștenea. Noul preot căpăta învățătura necesară dela tatăl său, sau intra în mănăstire unde învăța cetitul, scrisul, cântările și unele molitve mai obicinuite pe de rost. La sate erau o mulțime de preoți, cari aveau popia numai în legătură cu fiscul și nu intrau nici odată în biserică, nepricepându-se ce să facă acolo. Avea astfel dreptate Matei al Mirelor, când zicea, că «preoții nu știu să boteze copii, nici să liturghisiască rugăciunile lui Dumnezeu; de cununie și maslu, când aud se minunează și pe celealalte taine mai nu le știu nici de nume; strașnic s'au sălbătăcit, numai știu nimic, ci mănăcă doar la colivie, ca dobitoacele». Asta

¹⁴⁾ Iorga: «Ist. bis. române» I., pag. 158—162.

¹⁵⁾ Idem pag. 113.

¹⁶⁾ «Cursurile de ist. bis. române» ale d. Dobrescu, apud Cernăianu: «Biserica și Românismlul» pag. 56.

¹⁷⁾ Iorga op. cit. 146.

era starea preoțimii române din veacul al XVII-lea¹⁸⁾. Și tot așa a fost și în veacurile anterioare sau poate și mai rea. Ce putem aștepta dela o preoțime astfel pregătită?...

Pe timpul lui Radu cel Mare, la începutul veacului al XVI-lea, călugărul sârb Macarie, priceput în meșteșugul tiparului, pe care-l va fi învățat probabil în Veneția — unde se tipăreau cărți slavonești bisericești pentru Orientul dreptcredincios supus stăpânirii turcești — după ce a petrecut câțva timp în Cetinie, unde sub ocrotirea lui Gheorghe Cernoevici, tipări câteva cărți de cuprins religios, vine în Muntenia unde își continuă meșteșugul de tipograf¹⁹⁾. Astfel să înființeze cea dintâi tipografie pe pământul românesc. De-aici înainte principatele române prevedeau cu cărțile bisericești necesare întreg Orientul slav și tipăriturile eșite din tipografiile noastre serviau de model pentru celea făcute în țările de peste Dunăre²⁰⁾.

Un element nou se adaugă deci la activitatea culturală a reprezentanților bisericii. Scrierile eșite de sub tipar aparțin aceluiași cerc strimț, ca și manuscrisele. Cărți bisericești, cărți liturgice, s. Scriptură, acestea sunt produsele tipografiei din Muntenia, firește în sfânta limbă slavonă. E interesant pentru cunoașterea spiritului, care stăpâna atunci în biserica românească, că în Muntenia, dela aducerea tipografiei (1507) până la 1640, deci în decurs de peste 130 de ani nici un șir nu apare tipărit românește. Prima carte românească tipărită la Români de dincolo e Pravila apărută la 1640²¹⁾.

Și pentru epoca aceasta se potrivesc cuvintele lui Teodosie, metropolitul Ungrovlahiei, din prefața Liturgierului apărut în București la 1680: «Și noue jalnic și plânguros lucru iaste într-atâta micșorare și călcare rodului nostru cestui românesc, carele odată, și el numărat între puternicele neamuri, și între tarii oameni se număra, iară acum atâta de supus și de ocărât iaste, cât nice învățătură, nice știință, nice ar-

¹⁸⁾ Idem 273—75.

¹⁹⁾ Iorga: «Ist. lit. religioase» pag. 47 și urm. Același «Ist. bis. române» I. pag. 124 și urm.

²⁰⁾ Mateiu Basarab se adresează în prefața Psaltirei slavone apărută în Govora la 1637 «Drept credinciosului și evlaviosului neam al patriei noastre și altor neamuri înrudite cu noi după credință și având același vestit dialect slavonesc ca limbă și cu deosebire Bulgarilor, Sârbilor, Ungrovlahilor, Moldovlahilor, și celorlalți...» Bianu—Hodoș. Bibliografia românească veche I. București 1903 pag. 105.

²¹⁾ Bianu—Hodoș op. cit. pag. 108. Cetitorul să compare cărțile eșite de sub teacurile tipografiei noastre cu celea tipărite în tipografiile din Ungaria, unde apar o mulțime de cărți unguerești în decursul veacului al XVI-lea. Szabó Károly: Régi magyar könyvtár vol. I. Budapest, 1879 ed. Acad. maghiare.

mă, nice légi, nici nice un obicei întru tot rodul, ce se pomenește astăzi român, nu iaste, ci (ca) nește nemernici și orbi într'un obor învârtindu-se și înfășurându-se, dela străini și dela varvari, doară și dela vrajmașii rodului nostru, cer și se împrumutează și de carte și de limbă și de învățătură. O grea și duroasă întâmplare»²¹⁾.

Propagarea slavonismului în țările Românești nu i-se poate atribui numai bisericei. Slavona era limba oficială și a statului, a cancelariilor domnești, până târziu în veacul al XVII-lea. Toate documentele eșiau de-aci scrise în limba vecinilor de peste Dunăre. Scriitorii acestor acte au fost — la început cel puțin — în Moldova ruteni, ear' în Muntenia bulgari și sârbi, printre cari aflăm însă și români cu știință de carte²²⁾.

La înrădăcinarea slavonismului a contribuit apoi, fără îndoială, și adăpostirea unui mare număr de boieri bulgari și sârbi, fugiți dinaintea cuceririi turcești în Țara românească. N'au putut rămânea fără efect nici înrudirile dinastiilor române cu Bulgarii și Sârbii. De regulă doamna nu trecea în principate niciodată singură, ci însoțită de rudenii, cari se opoșiau la curțile domnilor. Doamnele acestea nu-și uitau originea, după cum vedem din exemplul Despinei, soția lui Neagoe Basarab, însuș autor de scrieri slavone, o sârboaică, fata țarului Lazar Despot și rudă a metropolitului Maximinian; sau din al Elenei, o nepoată a Despinei, măritată după Petru Rareș, domnul Moldovei, sub care cultura slavonă ia un puternic avânt.

Scriitorii români — începând cu marii dascăli ardeleni dela sfârșitul veacului al XVIII-lea — sunt unanimi în constatarea influenței dezastruoase, pe care a avut-o cultura slavonă asupra vieții noastre naționale. A mai repeși acestea constatări, ar fi, cred, banal. E foarte interesant însă, că unii vorbind despre activitatea bisericei, cea mai puternică propagatoare și cultivatoare a cultului slave în epoca aceasta, au aflat cuvinte de laudă și mulți scriitori și recenzenți de contrabandă — printre cari, durere, am văzut mestecându-se și câte-o figură de om serios — au fost în stare să facă, ce au făcut, cu prilejul apariției cărții d-lui Cernăianu.

²¹⁾ Bianu—Hodoș op. cit. pag. 234.

²²⁾ Iorga: Ist. lit. rel. pag. 12.

IV.

Activitatea culturală a bisericii dela sfârșitul veacului al XVI-lea până la începutul veacului al XIX-lea.

Cu moartea lui Teofan, ucenic alui Macarie și cu moartea lui Serafim, despre care a fost vorba mai sus, se sting cei din urmă reprezentanți serioși ai vechiului curent de cărturărie și cultură slavonă. Limba bisericii și limba statului rămâne însă mult timp cea veche. Ici colo se fac însă încercări de-a da cugetării vestmântul simplu al limbei românești, un păcat mare în timpurile acestea de stăpânire absolută a celei slavone. Românește se scrie câte-o scrisoare mică, privată, ca aceea din 1521 din timpul lui Neagoie Basarab¹⁾ însemnări scurte ca d. p. glossa din 1548 de pe-un hrisov alui Mircea Ciobanul²⁾. Cu cât ne apropiem mai tare de sfârșitul veacului al XVI-lea cu atât aflăm o întrebuintare mai întinsă a limbei românești. Din 1573 avem un zăpis românesc dela Eftimie, egumenul Bistriței Craioveștilor, un centru pe vremuri, de cultură slavonă; alt zăpis românesc ne vine (1575) din satul Balboși (Gorj), al treilea (1592) din Cacămeiu (Ialomița); din acelaș an avem unul din Putna, din anul următor unul dela Suceava³⁾.

¹⁾ Hurmuzachi «Documente» vol. XI. pag. 843 nota 1.

²⁾ «Convorbiri literare» 1900 pag. 332.

³⁾ Acestea 4 din urmă vezi-le în I. Bianu «Documente românești» București 1907 ed. Acad. rom. P. I. tom I. pp. 1—4. D. I. Bogdan scrie în »Convorbiri literare» 1907 pag. 383. «Notez, că acest document (din 1576) pe cât arată hârtia, cerneala și ductul scrisorii, trebuie să fie din secl. XVII-lea;» E probabil că scriitorul a scris 7084 în loc de 7184, ceea ce ar face 1676. «Și documentele de sub Nr. 3 și 4 (cel din 1592 și cel din 1593) nu se par a fi mai nouă». Pentru zăpisul din 1573 vezi lorga »Istoria lit. scl. pag. 111.

Avem apoi scrisori românești dela Mihaiu Viteazul și dela fiul său Petrașcu, dela Simion Movilă dintre anii 1601—1602 și Radu Șerban; reformele vieții mănăstirești alui Miron Barnovschi încă sunt scrise românește. Tot în această limbă începe a se scrie testamente, inscripții pe morminte, tratate cu vecinii (cum e alui Radu Mihnea cu Brașovenii din 12 Septembrie 1612). la acestea se mai adaug tipăriturile ardelene, cari ar fi trebuit amintite în locul prim ⁴⁾.

La sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul celui următor, după Grecii, treziți din amorțeala, care i-a cuprins după cucerirea Bizanțului ajung prin istețimea, prin agerul lor spirit de întreprindere, prin stăruința și îndrăsneala lor, un factor puternic și cu influență în viața imperiului turcesc; și când mulții pretendenți domnești, ne mai aflând mijloacele necesare pentru ajungerea idealului, nici în Ardeal și Ungaria, nici în Polonia, nici la puternicii stăpânitori ai Apusului, sunt siliți să-și petreacă o parte din viață ca oaspeți ai Sultanului pe una din întinsele moșii ale acestuia, în așteptarea chinuitoare a unui tron și să între în relații strânse cu familiile puternice și bogate grecești; când, în sfârșit, tronurile celor două principate sunt ocupate de greci sau români grecizați, în țările românești se țază un număr extraordinar de greci: oameni cu slujbe înalte ⁵⁾, învățați hamesiți («gelehrte aber ausgehungerte Leute», cum îi numește d. Iorga), clerici și alții. Elementul grecesc înaintează puternic și cuceritor cu toate răscoalele îndreptate împotriva lui sub Radu Mihnea, Alesandru Iliăș și Leon Tomșa — în Muntenia —, sub Radu Mihnea, Alesandru Cuconul, care se continuă și sub Moisë Movilă, apoi sub Vasile Lupu, iar mai târziu cea condusă de Mihalcea Hâncu și Durac Sardarul (1672), în Moldova ⁶⁾, stăpânind viața publică din celea două principate până târziu în veacul al XIX-lea.

În timpul acesta de câteva veacuri biserica românească a fost cel mai puternic slujitor de întindere a grecismului, pe cum fusese până

⁴⁾ Pentru începuturile de scrisoare românească și pătrunderea limbii românești în viața de stat și biserică, vezi Iorga o. cit., pag. 106 și urm., 121 și urm. cf. și I. Bărbulescu «Calvinismul și începutul de-a se scrie românește» în »Convorbiri lit.» 1900 pag. 858 și urm.

⁵⁾ Ragusanul Ioan de Macini Poli spune într'un raport, că în Moldova pe timpul stăpânirii lui Aron (1591—95) «slujbașii cei mari sunt străini și mai ales greci perfizi» (apud Iorga: «Geschichte des rum. Volkes» II., 51). Sub Mihaiu Viteazul (1593—1601) în Muntenia încă aflăm slujbași înalți greci. Astfel Teodor Șaitan ban, Dumitrachi spătar, Pancratios vistier, Manta paharnic, Kotzi postelnic etc. (Ibidem pag. 52).

⁶⁾ Cf. A. D. Xenopol: «Originile partidului național în România» în analele Acad. rom. seria II. vol. XXVIII. pag. 579 și urm. și «Istoria Românilor» vol. VII. de Șaraga.

aci refugiul culturii slave din peninsula balcanică. După cucerirea Constantinopolului și căderea imperiului bizantin, Grecii aveau lipsă de un loc potrivit, unde vecinic cu gândul la vechea glorie a patriei sdrobite ⁷⁾, să continue activitatea culturală întreruptă de cucerirea turcească, fiind convinși, că numai astfel generațiile viitoare vor putea realiza idealul fiecărui grec adevărat: scoaterea bătrânei Elade de sub jugul păgân ⁸⁾. Locul acesta nu putea fi apusul prea îndepărtat, cu o civilizație mult mai înaintată decât a lor și cu care erau de secolii într-o încordată rivalitate religioasă. Astfel au fost siliți să se îndrepte către țările române, singurele stăpâniri ortodoxe în tot Răsăritul Europei, cari își aveau rostul lor propriu. Fiind patriarhatele și mai ales cel din Constantinopol, sub jurisdicția căruia se afla biserica din celea două principate, reprezentantul poporului grec în genere, ca punct sigur de plecare și ca mijloc de activitate și-au ales religiunea ⁹⁾.

În numele religiunii, al ortodoxiei, eșiau din țară sumele mari de bani, câștigați prin munca aspră a țaranului român, pentru edificarea și împodobirea bisericilor, întemeierea și susținerea școalelor din Răsăritul grecesc; în numele ortodoxiei se tipăreau în țările române, cu bani românești, cărți liturgice și cărți religioase, chiar și în limbile arabă și georgiană; în numele ortodoxiei se făceau multe închinări de mănăstiri și înzestrarea lor cu averi mari încât a cincea parte din teritoriul principatelor era în mâna bisericilor și mănăstirilor grecești, și năvălirea în țara a călugărilor și altor clerici și nesfârșitul șir de emisari ai patriarhilor și arhierieilor, cerșind milă în celea două principate unde se simțiau mai bine decât acasă. Cutropirea grecească de-o parte iar de alta ignoranța uriașă a clerului, mai ales a preoțimei de rând

⁷⁾ «Mateiu al Mirelor unul din întemeietorii cultului grecesc în principate, se gândise la împărăția, pe care o avuse neamul său și plânsese pe ruinele Constantinopolului creștine; el se înduioșase la gândul, că aceasta mărire ar putea să renască. Va veni odată un Domn creștin să te stăpânească Constantinopole, și un Împărat ortodox să stee în Scaun? În scaunul preastrălucit al Împărăției? Să se închine în biserica preasfintei Sofii? Să strălucească soarele dreptății și gloria și cuviința creștinătății? Să iasă Împăratul din biserică împreună cu creștinii și să facă litanie? Să mănânce Împăratul cu Patriarhul la un loc, la aceiași masă și să aibă tot o credință». Iorga «Ist. lit. secl. XVIII., I. 440—1.

⁸⁾ «Grecii dela Curtea lui Șerban Cantacuzino avuse un moment iluzia, că acest strănepot de Împărat grec, care purta în armele sale vulturul cu două capete al Bizanțului creștin, li-ar putea reface statul sfărâmat și aprinde strălucirea stinsă de veacuri». Idem ibidem.

⁹⁾ C. Erbiceanu «Priviri istorice și literare asupra epocii fanariote» (Analele Acad. rom. seria II. vol. XXIV. pp. 87—8 și 93—4. Pentru întinderea curențului grecesc în principate cf. și Iorga op. cit. mai în urmă I., 27 și urm.

și a călugărilor, a făcut, ca rolul bisericii în dezvoltarea culturală și națională a neamului să fie foarte mic, ba, în multe privințe, distructiv.

Călătoriile patriarhilor și ale altor arhiepiscopii greci în principate încep din timpurile vechi și își ating culmea pe timpul domniei strălucite alui Constandin Brâncoveanu, voevodul Munteniei.

La sfârșitul veacului al XIV-lea, în 1395, vine în Moldova, ca delegat al patriarhului din Constantinopol, metropolitul Mitilinei, ca să supună patriarhatului biserica țării; iar cu doi ani mai târziu arhiepiscopul din Betleem. În 1401, sub stăpânirea lui Alesandru cel Bun, pe timpul conflictului dintre biserica Moldovei și Constantinopol, patriarhul trimite în 26 Iulie pe Grigore duhovnicul și pe chir Manuel, ca să cerceteze canonicitatea sfințirii lui Iosif¹⁰⁾. Știm apoi, că Radul cel Mare a chemat la începutul veacului al XVI-lea pe expatriarhul Nifon, ca să organizeze biserica munteană. Tot pe timpul lui a umblat după milă prin Moldova și Muntenia patriarhul Ioachim I. fiind în amândouă țările rău primit. Tot milă cerea la 1514 Pahomie I. iar la 1545 Ieremie I.¹¹⁾. La sfințirea mănăstirii Argeșului, strălucita ctitorie a evlaviosului voevod Neagoe Basarab, se aflau de față patriarhul Teolept, episcopii de Seres, Sardes, Midia și Melenic¹²⁾. Pe timpul lui Lăpușneanul, la începutul anului 1561, se afla în Moldova patriarhul chir Ioasaf din Constantinopol¹³⁾. La 1580 strângea milă tot acolo vicarul patriarhiei Nichifor Porhaios, omul de afaceri alui Aron Vodă iar mai târziu alui Ieremie Movilă; același Nechifor, care e denumit la 1592 exarch pentru țările române¹⁴⁾. În 1586 vine însuși patriarhul Ieremie II. cel alungat de trei ori din scaunul patriarhal, — antecesorul său Teolipt II. se stinse în același an în Muntenia, când o cutriera cerând milă — și tot el pare a ne mai fi cercetat odată în 1590¹⁵⁾.

Mihaiu Viteazul era însoțit în drumul său cuceritor prin Ardeal de grecul Dionisie Ralli, metropolit de Ternova; iar la sinodul convocat în 1600, după cucerirea Moldovei, pentru caterisirea episcopilor fugiți cu Domnul cel vechiu, erau de față, pe lângă metropolitul Nicanor și Petronie dela Muncaciu, grecul Dionisie, care rămâne aci ca vicar, de unde pierzând Mihaiu Moldova, trece în Muntenia la curtea lui Radu Șerban, Nectarie de Ohrida, Gherman de Cesaria,

¹⁰⁾ Erbiceanu op. cit. pag. 95.

¹¹⁾ Idem pag. 97.

¹²⁾ Iorga «Istoria bis.» I., 131 cf. și Erbiceanu op. cit. 96.

¹³⁾ Ion Bogdan «Vechile cronice» pag. 11.

¹⁴⁾ Iorga «Nichifor Dascalul exarch patriarhal și legăturile lui cu țările noastre» Analele Acad. rom. seria II. tom. 27. pag. 183 și urm.

¹⁵⁾ Erbiceanu op. cit. pag. 97.

Teofan de Vodena și Efrem de Hebron ¹⁶⁾ Sub Radu Mihnea, Mateiu al Mirelor, după o petrecere îndelungată în Moldova, la sf. Sava, trece în Muntenia unde capătă egumenia mănăstirei Dealului, ctitoria lui Radu cel Mare. În Muntenia se afla Ieroteiu arhiepiscop de Monembasia, ucis la 1618 în răscoala contra grecilor. Între 1613 și 1615 petrecea la curțile celor doi Domni români vestitul Ciril Lucaris, patriarhul Alexandriei, de-al cărui sprijin voia să se folosească Gavrilă Bethlen în convertirea la calvinism a Românilor din Ardeal. La 1620 se afla încă în Muntenia, unde a primit dela Domnul țării satul Segarcea din Dolj, ca să aibă din ce trăi. Cu doi ani mai târziu e ales patriarh al Constantinopolului ¹⁷⁾. Teofan patriarhul Ierusalimului în drumul său spre Moscva (1617) încă zăbovi în principate până în Iulie anul următor ¹⁸⁾.

Sub Mateiu Basarab moare în Muntenia Mitrofan Critopulos, patriarh de Alexandria. Aceași țară avu fericirea să primească în 1648 visita patriarhului de Ierusalim, Paisie, care a fost sfințit în Iași (până aci era egumen la Galata). La sfințirea lui în biserica dela Trei-Ierarchi au luat parte exarchul metropoliei Larissei, chir Grigorie, Laurențiu al Casandrei și un delegat al patriarhului din Bizanț ¹⁹⁾. Atanasie Pataros al Constantinopolului a stat la Galați 12 ani până la 1654. La slujba de înmormântare alui Mateiu Basarab, care se stinge după o domnie lungă, la 1654, ia parte și patriarhul Antiochiei, Macarie, însoțit de Paul de Aleppo, care ne-a lăsat știri prețioase despre celea văzute în principatele române. La sinodul din 1642 ținut în Iași pentru condamnarea ereziilor calvine, propagate de Ciril Lucaris, era de față și exarchul patriarhului din Constantinopol, Porfirie, metropolitul din

¹⁶⁾ Iorga «Ștudiul și documente» vol. IX. pag. 26 și urm. cf. și «Ist. bis.» I., 238 și urm. Pe timpul acesta la Buzău era episcop un grec, Luca, care ajunge apoi metropolit (1605—1629). Un document din 1620 îl numește «părintele archi-metropolit Luca vlădica». «Ștudiul și documente» XI., 465, nr. 58.

¹⁷⁾ Iorga «Ist. bis.» I., 256—7. Date importante asupra acestui patriarh, care și-a pierdut Scaunul de șapte ori, află cetitorul în studiul lui E. Karácsonyi «Vázlat a Konstantinápolyi pátriárkaság történetéből» (Katholikus szemle XXII., pag. 62 și urm. La pag. 66 se află titlul complet al scrierii lui Ciril II. și Partenie contra doctrinelor calvine propagate de Ciril Lucaris. «Cyrilli Lucaris Patriarhae Constantinopolitani confessio christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis una a Cyrillo Berhaensi, altera a Parthenio, Patriarchis itidem Constantinopolitanis promulgata. Omnia graece et latine. «Excussum Iasii Moldaviae in augusto et authentico Monasterio sanctorum trium Praesulum». Anno 1642. Cf. Bianu—Hodoș Bibliografie I., 119 și 535.

¹⁸⁾ Iorga «Ist. bis.» I., 260.

¹⁹⁾ Xenopol «Istoria Românilor» ed Șaraga, vol. XII. pag. 10.

Nicea și fugarul Meletie Sirigul, om învățat — la sfințirea de metropolit alui Varlaam (13 Sept. 1632) îl vedem predicând grecește —, pe care Vasile Lupu, a cărui sfetnic era, îl face episcop de Braila ²⁰⁾. Iar când acelaș Vasile Lupu, un arnăuț mândru, ambițios și desfrânat, a adus în țară, în schimbul unei mari sume de bani, moaștele sf. Paraschive, cari fură așezate într'un sicriu de argint în mănăstirea Treilerarchilor, veniră în Moldova «trei prea fericiți metropoliți, chir Ioanichie al Ieraciei, chir Parténie al Adrianopolului și chir Teofan Paleopatron» ²¹⁾. Tot pe timpurile acestea umblară prin țările românești un patriarh de Ohrida și unul de Ipec, greci și aceștia. Până și episcopi de Naupact, de Georgia, aflau adapost la Vasile Vodă ²²⁾. La 1664 sub Dabija Vodă vine în Moldova Nectarie din Ierusalim, care trece apoi și prin Muntenia lui Grigorie Ghica ²³⁾. Tot în Moldova la moartea lui Constandin Cantemir aflăm trei patriarhi ²⁴⁾.

Nici odată curtea unui voevod român nu a adăpostit atâția dignitari mari bisericești, ca sub stăpânirea lui Constandin Brâncoveanu, care a avut un sfârșit atât de tragic. Pe timpul lui petrecu în Țară Dionisie Seroglanul, mazil de Constantinopol, pe care-l aflăm aci și sub Șerban Cantacuzino ²⁵⁾, și care moare în București — în Țară moare și urmașul său Iacob — apoi Atanasie, fost patriarh de Antiochia, la cererea căruia Domnul întemeiază o tipografie arabă. La sfințirea bisericii sf. Gheorghe se aflau în București: Dionisie de Tarnova, Climent de Adrianopol — un metropolit de Adrianopol se afla în țară și sub Șerban — Auxentie de Sofia, care asemenea se afla în țară sub Șerban, Neofit de Sebastia, Maxim de Hierapolis, Mitrofan de Nisa — un alt arhieru de Nisa, petrecea aci sub Șerban — și Macarie de Varna ²⁶⁾. Tot pe lângă Brâncoveanu îl aflăm și pe episcopul de Silistra, Atanasie, și pe Gherasim de Alexandria, care a slujit cu mare pompă în Bucu-

²⁰⁾ Pentru sinodul din Iași vezi Iorga op. cit. mai în urmă I., 309 și urm. Episcopia Brăilei era supusă direct patriarhului din Constantinopol. Ibidem 316.

²¹⁾ Xenopol op. cit. pag. 9.

²²⁾ Iorga op. cit. pag. 316—317.

²³⁾ Iorga Ist. lit. secl. XVIII., I. 31.

²⁴⁾ Iorga Ist. bis. II., 81.

²⁵⁾ Sub Șerban îl aflăm în țară și pe Ghenadie de Silistra și alții, cari vor fi amintiți mai jos. În sinodul convocat la 1679 biserica din Constantinopol era reprezentată de episcopul de Mire și de Ienachi Porphyrita logofătul patriarhiei. Mai era prezent Metodie de Silistra. În țară se afla pe timpul acela și Emanuil de Paras. Idem vol. I., 381. Pentru archireii, cari au petrecut în Muntenia sub Șerban vezi în Ist. lit. secl. XVIII., I. 33—4.

²⁶⁾ Ist. bis. II., 9—10. Observ, că Climent de Adrianopol, Auxentie al Sofiei și Neofit al Sevastiei au luat parte și la sinodul în care a fost ales Atanasie episcop al Bălgradului.

rești la Crăciunul și Boboteaza anului 1708²⁷⁾. Cunoaștem apoi îndelungata petrecere în principate alui Dorofteiu, patriarhul Ierusalimului, și activitatea dezvoltată de el acolo. Nepotul și urmașul său Hrisant vine în București îndată după alegere (1707). Tot el mai veni odată în 1727 sub N. Mavrocordat depărtându-se încărcat de mila boierilor²⁸⁾. Sub Mavrocordat Țara Românească a mai găzduit, pe lângă episcopul de Betleem, pe Silvestru de Antiochia, care petrecea în țară pe la 1749, apoi tot pe-atunci Mateiu de Alexandria. Un patriarh de Alexandria, Samuil a stat în Moldova dela 1715 până la 1721.

Abia ne putem închipui influința dezastruoasă, pe care au avut-o asupra sufletului românesc — în numele ortodoxiei — oaspeții aceștia străini de noi, de ideile noastre, de sufletul nostru și închinători ai unui ideal, care pe noi nu ne putea interesa și pentru ajungerea căruia erau în stare să folosească ori și ce mijloace, iertate și neiertate.

Din fiecare petrecere a acestor arhieriei în țările românești, grecii așezați aci primiau puteri nouă, îndrăsneală și avânt nou, cum primia Anteu de câteori era trântit la pământ. Ceeace e foarte natural, când ne gândim, că și Domnii și boierii români priviau la ei, mai ales la patriarhi, ca la niște sfinți căzuți din cer și ca la Ingerii păzitori ai ortodoxismului neprihănit²⁹⁾. Reprezentanți oficioși ai grecismului de pretutindeni, ei trebuiau să intervină în interesul lui, cu deosebire în timpurile răscoalelor primejdioase din veacul al XVII-lea. Astfel în răscoala condusă de Gheorghe Ștefan, contra lui Vasile Lupu, se amestecă și patriarhul Antiochiei, Macarie, care tocmai atunci se afla în Iași, ca să-și mântuiască grecii de peirea sigură. «În zilele acelea — scrie Paul de Aleppo, care era de față — pe mulți greci i-a scăpat patriarhul dela moarte, pe cari după spovedire și împărtășire, moldovenii li duceau la spânzurătoare și injurându-i le puneau streangul în gât și-i ridicau în sus»³⁰⁾.

Archiereii greci părăsiau principatele încărcăți de bani, strănși de Domnul și boierii săi, cu cari își plăteau datoriile și puteau susține cultura grecească în Răsărit. Dărnicia unor voievozi, ca Vasile Lupu și Constandin Brâncoveanu, era cunoscută în întreg Orientul. Atanasie

²⁷⁾ Ist. lit. secl. XVIII., I. 47 și Ist. bis. II., 10.

²⁸⁾ Ist. bis. II. pp. 46—47.

²⁹⁾ «In solchen Wanderern erblickte aber das Volk beinahe Verkörperungen göttlichen Wesens und ihr Urteil, ihr Schiedsspruch, ihre schriftliche Beurkundung und Zeugenschaft waren deshalb viel begehrt und wurden gut bezahlt».

«Geschichte des rum. Volkes» II., 319.

³⁰⁾ Cf. I. Tanoviceanu «Răsturnarea lui Vasile Lupu» în Analele Acad. rom. seria II, tom. XXIV. pag. 133.

Pateloros, Mazil de Constantinopol, scria despre cel dintăiu Țarului: »El este ajutătorul tuturor celor, cari cer, visteria lui este deschisă și mila-i se revarsă îmbelșugată asupra săracilor»³¹⁾. De altcum arhieriei și clericii greci, erau neîntrecuți în laudele, lingușirile și tămâierile Voevozilor nostri. Dosofteiu, patriarhul Ierusalimului, îi scria lui Duca, domnul Moldovei, în prefața cărții «Întimpinare în contra primatului papei» (grecește) a patriarhului Nectarie, tipărită la Iași în 1682:

«Tu... ca un alt Eliseu, primind dela Dumnezeu, cărarea respectului de Dumnezeu, înfrumșetându-te prin facerea de bine și luptând cu înțelepciune după norma zelului lui Ilie, te-ai încărcat de onoare prin înființarea tipografiei grecești... Acesta îți este principiul virtuților și dovada reală despre favoarea Domnului cătră tine și acum ești apărat de ori ce dușman până la adânci bătrânețe și în viitor vei avea parte de fericirea cerească...»³²⁾.

Aceluiași Duca îi scria în anul următor (1683) «prea învățatul notar al marei Biserici Kyr Ioan Molivd din Heraclea» în prefața scrierii lui Simeon, arhiepiscopul de Thesalonic, «în contra ereziilor» (grecește): «Duca, stăpânitor prea înalt al pământului Moldovei și domnitor al Ucrainei cu titlul de Crantor (?). Numele tău străbate pretutindeni marginile lumii, tu, fala pioșilor și fama principilor. Mult se bucură *neamul elenic*, căruia i-ai oferit de curund această carte tipărită cu cheltuiiala ta»³³⁾. Ieromonahul Hrisant Notara îi numește pe Constandin Brâncoveanu în prefața cărții «Capitole îndemnătoare» (București 1691) alui Vasile Macedoneanul: cel mai mare dintre toți principii, luminează strălucitoare până la marginile pământului³⁴⁾. Acelaș voevod e numit în prefața cărții «Mărturisirea credinței ortodoxe și Espunere despre cele trei virtuți» (Snagov 1699): cel mai bun dintre domnitori, blând, dulce, dar minte profundă și dreaptă. E ca un Zorobabel prea glorios sau

³¹⁾ Apud Iorga Ist. lit. rel. 162. «Ah! călugării, înalți prelați ai Costantinopolei, Antiochiei, Alexandriei, Capadochiei, Myrelor, Smirnei și tuturor locurilor depărtate din Răsărit — scrie Ionescu-Gion în cunoscutu-i stil bombastic — de câte ori venit-au în țările române și cu câte îmiiloane dusu-s'au earăși în prea sfintele și de toate patimile lumești desbrăcatele lor eparchii! Veniau pentru câte o săptămână și ședeau câte doi ani..... Au furat țara luându-i moșiile, făcând liturghii nici odată mai jos de 10 galbeni și vânzând îndulgențe — patamale scrise, cu cari pe piept se înmormânta credinciosul — atât de multe, încât după ce le isprăviau pe cele aduse din eparchia lor puneau pe brânci tipografia Metropoliei din București să le tipărească alte sute.....»

Studii din istoria Fanarioților. București, 1891. pag. 69—70.

³²⁾ Bianu—Hodoș: Bibliografie I., 254.

³³⁾ Ibidem 74.

³⁴⁾ Ibidem 326.

Ptolomeu, sub care cu bucurie filozofează Dacia ³⁵⁾. Culmea lingușirei o aflăm în versurile publicate în prefața «Invățătorei creștinești» (Buc. 1568), în cari ieromonarchul Partenie Metaxapulo adresându-se lui Alexandru Ghica scrie: «Bucurate Măria Ta, fiind nobil. O stăpânitorul meu cel vestit, *mai binefăcător decât Dumnezeu*» (I) ³⁶⁾.

Tot călătoriilor și îndelungatelor petreceri a patriarhilor în țările românești li-se atribue, în mare parte, închinarea atâtor mănăstiri sfântului munte Athos și bisericilor din Constantinopol, Ierusalim etc.

La curțile voevozilor români petreceau apoi o mulțime de predicatori și teologi de curte. Astfel îl aflăm în Muntenia la 1612, sub Gavrilă Movilă, pe Neofit de Rados, iar la 1632 pe Benedict. Predicatorul lui Mateiu Basarab era, un timp, Paisie Ligaridis, care a învățat în Roma, a trecut la catolicism fiind trimis astfel să facă propagandă. Ajuns în patrie trece iar la religiunea ortodoxă și e ales arhiepiscop de Gaza. În 1660 merge în Moldova și e denumit profesor la școala domnească. De-aci călătorește în Rusia mânat de patriarhul din Constantinopol. Moare în Moscva la 1668 ³⁷⁾. Sfătuitorul în cele bîrecicești alui Vasile Lupu era, după cum am amintit, Meletie Sirigul ³⁸⁾. Predicatorii lui Constandin Brâncoveanu erau grecul Maiotă, care a învățat în Roma și care cunoștea bine limbile greacă și latină, iar mai târziu un alt grec Ioan Abramios ³⁹⁾. Tot pe lângă el a petrecut mai mult timp ca duhovnic Mitrofan de Nisa, a ajuns, mai târziu sub N. Mavrocodat, metropolit în locul lui Antim Ivireanul. Numărul clericilor greci așezați în țările române e fără sfârșit și a-i înșira pe toți e cu neputință.

«Așa socotesc eu cu firea mea aceasta proastă — scrie Neculce —, când a vrea Dumnezeu să facă să nu fie rugină pe fier și Turci în Țarigrad și lupii să nu mânânce vite în lume, atunci poate nu vor fi nici Greci în Moldova și Țara muntenească. Focul îl stângi, apa o iezești și o abați în altă parte, vântul când bate te dai în lături într'un adăpost, soarele intră în nouri, noaptea cu întunecimea ei trece și să face lumină, iar de grec să scapi e cu neputință»

³⁵⁾ Ibidem 381. Vezi și laudele lui Atanasie, patriarhul Antiochiei, din prefața Liturghierului greco-arab tipărit la Snagov în 1701 (Ibidem 428—9); din prefața Psaltirei arabe tipărită în Alep la 1706 (pag. 471 și urm.).

³⁶⁾ Op. cit. II., 186.

³⁷⁾ Erbiceanu: «Bărbați culți greci și români etc.» pag. 157—8 (Analele Acad. rom. seria II. tom. XXVII).

³⁸⁾ Asupra lui cf. Erbiceanu scrierea citată pag. 177. O biografie scurtă alui Meletie a fost scrisă de Dosofteiu, patriarhul Ierusalimului, și publicată în prefața cărții: *Intîmpinare la principiile catolice și la chestiunile lui Ciril Lucuris de Meletie Sirigul etc.*» (București 1690). Bianu—Hodoș I. 298 și urm.

³⁹⁾ Erbiceanu o. cit. pag. 164 și lorga: «Ist. lit.» secl. XVIII-lea I. 49.

Ospitalitatea Domnilor noștri și bogățiile celor două principate erau vestite în întreg Orientul.

»Și noi dela marginile pământului și din părțile cetății lui Dumnezeu, Antiochia — scrie în prefața Liturghierului din 1701 patriarhul Atanasie — auzind de virtuțile tale (alui C. Brâncoveanu) de Dumnezeu luminate, am alergat și am venit cu toată graba în acest prea fericit oraș (București), ca să vedem și să învățăm în faptă acelea ce am auzit fiind departe, astfel după cum în vechime împărăteasa din miază-zi a venit la margini, să vadă înțelepciunea lui Solomon. Venind dar și văzând înși-ne și convingându-ne prin probă, mult mai multe într'adevăr și ca mulțime și ca măreție am văzut și am învățat, decât cele ce am auzit»⁴⁰⁾.

Chesarie Daponte într'o scrisoare adresată marelui vornic Costandin Dudescu zice:

«O! frumoasă-i Moldova, dar mai frumoasă-i Valachia; frumoasă-i Polonia dar mai frumoasă-i Valachia; frumoasă-i Ungaria dar mai frumoasă-i Valachia; frumos este întreg pământul, dar mai frumoasă-i Valachia. Singur raiul cel din Eden e mai frumos decât Valachia Daciei»⁴¹⁾.

Poporul avea o ură nețărmurită față de acești străini lacomi și perfizi, a căror petrecere în țară era considerată, ca o nefericire. Insuși Mateiu al Mirelor își îndemna compatrioții să nu *abuzeze* de ospitalitatea românească, să nu-și bată joc de români, și să nu-i asuprească, ci să-i respecteze și iubească, ca pe frați.

«Nu supărați pe români prin nesăturata voastră lăcomie; nu sugeți pe săracul, că Dumnezeu e în ceriuri și ochiul lui e deschis asupra voastră; nu vă bucurați la strânsurica românului, că Dumnezeu are ochi mulți și nedreptatea nu poate scăpa nepedepsită de dânsul, cred, că tirăniți pe bieții români și nesăturata voastră lăcomie li face de au o ură neîmpăcată pe greci și nu pot să-i vadă nici zugrăviți; voi tratați pe român, ca pe un câne; de n'ar avea dreptul n'ar striga; dar fiindcă se plâng, au cuvânt, cum se vede. Încetați dară, păziți-vă de nedreptăți, ca să nu vă pedepsească Dzeu cu pedeapsa de veci. Bieții români ne nutresc și ne respectă; vrând nevrând ne zic jupâne; caută dară să-i iubim și onorăm, ca pe niște frați ai noștri»⁴²⁾.

⁴⁰⁾ Blanu—Hodoș I., 428.

⁴¹⁾ Apud Ionescu—Gion o. cit. pag. 55. Asupra lui Daponte cf. Iorga «Ist. lit.» secl. 18, I., 445—6.

⁴²⁾ A. P. Ilarian «Tesaur de monumente istorice» I., 335—6. cf. și celea două hrisoave pentru isgonirea grecilor din Țara românească alui Leon Vodă din 1631 și alui Radu Leon din 1669 în «Magazinul istoric» I., 122 și 131.

Acestea le scria Mateiu la începutul veacului al XVII-lea!

Pe lângă traiul bun şi adunarea bogăţiilor, înalţii oaspeţi, chiar fără să aibă un plan hotărât de grecizare, neputând face liturghia decât în limba lor, trebuiau să lucreze fie şi numai prin exemplu pentru introducerea limbei greceşti în biserică ⁴³⁾. Paul de Aleppo ne spune, că la înmormântarea lui Mateiu Basarab, unde era şi el de faţă însoţind pe patriarhul Macarie, un cor cânta *greceşte* şi celalalt *româneşte*. Sub Costandin Cantemir (1685—93), care nu ştia greceşte, în biserica Curţii, când era şi Domnul de faţă, se cânta într'o strană *greceşte* şi în alta *româneşte* ⁴⁴⁾. Cărţile greceşti de slujbă bisericească tipărite la începutul veacului al XVII-lea, dovedesc fiinţa unui curent, care tindea nu numai la înzăstrarea cu cărţi, pe socoteala Românilor, a bisericilor din Răsăritul grecesc, ci şi la *grecisarea bisericeii româneşti* ⁴⁵⁾. Din raportul lui Nicolau de Porta despre starea Olteniei (1726) vedem, că în bisericile domneşti şi în celea ale altor fruntaşi liturghia se celebra greceşte ⁴⁶⁾.

Faţă cu întinderea aceasta a limbei greceşti clerul înalt din principate rămâne nepăsător. Abia în 1771, li vedem pe metropolitul Moldovei şi pe episcopul de Roman, protestând contra măsurilor luate de Grigorie Ghica, în cari dânsii aflau o prea mare părtinire a limbei greceşti în paguba celei române şi slavone ⁴⁷⁾.

* * *

Călugăria din principate a desvoltat în epoca precedentă cultura — pe care o cunoaştem. În epoca aceasta nu va face nici atât, iar puţina activitate culturală va porni din jurul scaunelor arhieresti. Placăra curată a idealismului vechiu se stinge înăduşită de materialismul, care se întinde învingător, de ignoranţa şi simplitatea fără păreche a călugărilor.

Un mare număr de mănăstiri sunt închinete locurilor sfinte din Răsăritul grec şi cuprind călugări străini, cu cultură şi ideale străine, cari scot din ţară an de an sume colosale de bani în interesul unui

⁴³⁾ Ist. bis. I., 10 Câtă dragoste aveau aceşti puternici stâlpi ai ortodoxismului faţă de propăşirea noastră se vede şi din cuvintele lui Dosofteiu, patriarhul Ierusalimului: «Iar în 1680 fiind în Iaşi şi văzând, că Moldovenii au tipografie, ear Grecii nu, muriam de năcaz». Bianu—Hodoş o. cit. I., 257.

⁴⁴⁾ Ist. lit. secl. 18., I. 36.

⁴⁵⁾ Ist. bis. II., 4. Pentru tipărituri vezi o. cit. al dd. Bianu—Hodoş.

⁴⁶⁾ N. Dobrescu: «Istoria bisericeii din Oltenia în timpul ocupaţiunii austriace». Ed. Acad. rom. Bucureşti, 1906, adnexe nr. 64. Nunc vero... in ecclesia Voivodae aliorumque Principallorum sacra graece celebrantur.

⁴⁷⁾ Iorga Ist. lit. secl. 18., II. 24.

popor străin; iar în celea slobode, cari încă sunt copleşite, mare parte, de elementul grecesc, îşi trăiesc viaţa de pe-o zi pe alta călugări fără învăţătură, fără simţ de demnitate, lipsiţi cu desăvârşire de însufletire, de avânt şi de aspiraţii înalte, «cari din ce în ce mai mult lănceziau în grija dijmei de străns, a viilor de cules, a pădurilor de stăpănit şi a cârmuirii sălaşelor de Țigani»⁴⁸⁾.

Închinările de mănăstiri încep din deceniile ultime ale veacului al XVI-lea. Până aci Domnii şi boierii români îşi arătau dragostea faţă de celea sfinte clădind mănăstiri şi biserici bogate, în cari trupul ctitorului şi al membrilor familiei sale îşi afla odichna după o viaţă pământească mai mult sau mai puţin sbuciumată. Mănăstirea întemeiată era a ţării şi aparţinea hierarchiei din ţară. Când aveau legături mai strânse cu Răsăritul supus asprei stăpâniri turceşti îndurarea lor binefăcătoare se revărsa şi aci. Din dărnicia evlavioasă alui Ştefan cel Mare, alui Neagoe Basarab şi a altora de mai târziu se ridicau biserici nouă, mari şi cumpe, se restaurau şi împodobiau celea vechi dela sfântul munte Atos şi din alte părţi. Închinarea mănăstirilor era o formă de binefacere şi de ispăşire a păcatelor necunoscute.

La 1583 Petru Şchiopul îngăduie călugărilor dela sf. Sava din Ierusalim să-şi stăpânească metohul întemeiat de dânsii la Iaşi. Cu cinci ani mai târziu clucerul Părvu închină Bucovaşul mănăstirii sf. Varlaam. La 1591 patriarhul Ieremie făcea din biserica sf. Nicolae din Țara românească o stavropighie, cea dintâi biserică din principate atârnoate numai de patriarhie. Dintre voievozi primul închinător a fost Mihaiu Viteazul, care dedică în 28 August 1599 biserica Mihaiu Vodă din Bucureşti înoină şi înzăstrată de dânsul cu chilii, mănăstirii Simopetra din Atos. Acestea erau cazuri răsleţe. Adevărata epocă a închinărilor începe cu suirea pe tron alui Radu Mihnea, un Domn grecizat, care şi-a petrecut tinereţele întră călugăril greci, la mănăstirea Ivirului, şi în Veneţia⁴⁹⁾. De-aci înainte cu cât cutropirea grecească ia dimensiuni mai mari, cu cât legăturile dintră ţările româneşti şi bisericile din imperiul turcesc sunt mai strânse şi mai ales, cu cât visitele archiereilor şi ale patriarhilor în celea două principate sunt mai dese, obiceiul închinării mănăstirilor ia o întindere mai mare. Acestea şi împreună cu ele multe averi mari boiereşti ajung una după alta în mâinile Grecilor. »Patriarhia din Constantinopol posedă 6 moşii în ambele ţări surori; cea din Antiochia 6 moşii; cea din Alexandria 11 moşii; iar patriarhia Ierusalimului posedă 177 moşii; bisericile din muntele Sinaia (Arabia) posedau

⁴⁸⁾ Iorga: Ist. bis. II. 69.

⁴⁹⁾ Pentru toate acestea cf. Iorga Ist. bis. I. 215—216.

În țările române 54 moşii; celea din Macedonia, Epir, Tesalia și Albania 120 moşii; iar bisericile din muntele Atos 186 moşii afară de alte acareturi. Erau închinat mai mult de 75 mănăstiri mari și bogate din Muntenia și Moldova cu 561 moşii, cari constituiau a cincea parte din Țara românească⁵⁰⁾.

Mănăstirile închinat erau celea mai puternice fortărețe ale grecismului din principate. Cu ocaziunea închinării locul sfânt își trimetea în țară un reprezentant, care stabilea împreună cu ctitorul regulele mănăstirii. Dacă aceasta era veche și Domnul sau boierul o închina pe baza dreptului de ctitor câștigat în urma unei restaurări mai mari, călugării rămăneau cei vechi și numai egumenul era străin trimis de locul sfânt din Răsărit; când însă mănăstirea era nouă întreg personalul, egumenul și călugării erau străini, cari «vorbeau, ceteau și cântau numai grecește». Starețul se alegea de multe ori dintre călugării, cari au mai petrecut în țară și cunoșteau obiceiurile poporului fără ca prin asta mănăstirea închinată să capete un caracter național românesc⁵¹⁾.

Din mănăstirile acestea neamul nostru nu trăgea nici un folos. Călugării fiind străini, greci lacomi și hrăpăreți nu se puteau însufleți pentru idealurile și cultura noastră. Venitele se trimeteau în fiecare an mănăstirii celei mari iar celei închinat i-se lăsa numai cât era necesar pentru susținerea și alimentarea «fraților»⁵²⁾.

Lăsate în grija egumenilor locașurile sfinte decad repede ajungând adevărate cuiburi de fărădelegi. Din rapoartele officianților nemți din primele decenii ale veacului al XVIII-lea vedem, că egumenul e stăpân absolut al mănăstirii făcând tot ce vrea și dispunând după plac de celea aflătoare în mănăstire fără de-a fi controlat de cineva. »La mănăstirile închinat jaful era și mai mare, căci egumenii acelor mănăstiri, pe lângă acelea ce strângeau pentru ei, trebuiau să mai trimită din timp în timp, la câte doi sau trei ani, ceva și patronilor lor: patriarhilor din Ierusalim și Alexandria. Egumenii dela mănăstirile închinat sfântului munte erau schimbați regulat la trei ani și egumenul plecând după cei trei ani de egumenat lua cu sine toți banii, pe cari li

⁵⁰⁾ G. M. Ionescu: «Influința culturii grecești» București 1900 cit. apud. Cernăianu pag. 90—91 cf. Iorga «Geschichte des rum. Volkes» II. 318 sign. Pentru lista mănăstirilor închinat din Muntenia cf. «Ist. bis.» II. 60 sign.

⁵¹⁾ Iorga «Geschichte» II. 69.

⁵²⁾ Operele principelui D. Cantemir tom. II. «Descrierea Moldovei» pag. 162. Era să uit o binefacere: patriarhul Ierusalimului, care avea în principate 177 moși contribuie în jumătatea primă a veacului al XVIII-lea cu 100 lei la susținerea școalelor din Moldova. Xenopol «Ist. Românilor X. 162.

adunase și din cari trăia tot restul vieții, ori îi risipia și consuma în mod rău, nedemn. Acelaș lucru îl făcea și urmașul său în cei trei ani ai săi de egumenie, și tot așa mai departe; așa că mănăstirile nu aveau nici un profit, nici o participare la propriile lor venituri, cari intrau în buzunarele egumenilor sau treceau peste hotare»⁵³). Tot așa de ruinate era starea mănăstirilor din Moldova. Patriarchul Ierusalimului, Dosofteiu, e silit la 1704 să abdică de celea închinete sfântului Mormânt fiind «îndatorate și despoiate» reținându-și numai cinci din lași și »mănăstioara» dela Galați, cari n'au datorii, dar sunt îngreutate »din vreme ce și-au vândut bucatele și au dat la nevoile țării și a vremilor, carile sunt adeverite întru toți». Dela celea șase mănăstiri Domnul să nu ceară nici odată bani împrumut dela egumeni «nici mulți, nici puțini, macar la ce nevoie ar sosi pământul nostru» ci toate venitele să fie trimise la sfântul Mormânt pentru «cinstirea țării noastre și pentru vecinica pomenire a noastră și a părinților nostri»⁵⁴). Stoarcerea locuitorilor de bani și alergarea în țară a sutelor de călugări greci hămesiți, cari au inundat orașele și satele ducând pretutindeni «obiceiurile rele» «nevoi și sărăcie», și «stricând toate lucrurile bune» erau foloasele pe cari le avea neamul nostru din mănăstirile închinete, fapt despre care un francez învățat, secretarul lui Alexandru Mavrocordat, *D'Hauterive* scrie cu multă amărăciune și durere în memoriul său despre starea Moldovei la 1787: «Moldova este plină de mănăstiri, cari în asemănare cu celea din Europa sunt sărace, dar cari în Moldova sunt așezăminte bogate... Moșiile țării orice gânduri ar fi avut cei ce le-au ținut în stăpânirea lor altă dată, nu trebuiesc cu încuviințarea legilor să ducă aiurea o bogăție, care nu lasă nimic la isvorul ei și nici nu despăgubește țara, nici prin pilda vre-unei virtuți, nici prin vre-o muncă folositoare...

«Acestea despoieri isvoresc din deșertăciune, nu din evlavie. Mănăstirile Moldovei sunt pline de străini și mai nici una nu are în fruntea ei un Moldovean. Moldovenii sunt supuși pretutindeni, dar nicăiri nu sunt asupriți în supunerea lor cu atâta lipsă de măsură, ca în mănăstiri. Călugării, obicinuiți cu șerbia din alte țări, vin în Moldova să aducă despotismul, căruia au fost supuși atâta vreme. Ei să fac stăpâni pe o mănăstire, ca pe-o cucerire, flămânzesc pe nenorociții, pe cari îi cârmuesc, string comori, pe cari le duc în celea din urmă aiurea și înșală de-o potrivă și pe epitropi, cari se încred orbește în socotelile lor, și pe mai marii lor din depărtare, cărora nu le trimit

⁵³) N. Dobrescu op. cit. pag. 31.

⁵⁴) Iorga «Studii și documente» VI. 416 nr. 1605.

decât ceace nu vor să oprească pe socoteala lor«. Iar mai departe: «străinii aceștia, cari au dus în mănăstiri un duh de mărire necunoscut pământenilor, iau de asemenea dela credință o putere, pe care preoții și călugării moldoveni nici odată nu s'au gândit să o așeze în sufletul poporului. N'am văzut rău mai mare decât acela, de care vorbesc acum. Nu se află preot străin, care să nu fie gata să se facă în Moldova ațâțătorul unei puteri străine.... Măria Ta vei afla într'o zi, că cutare egumen este în stare să răscoale în opt zile două treimi din Țară»⁵⁵⁾.

Clerul românesc privia nepăsător cum ne sugruma — în numele ortodoxiei — elementul grecesc. Singur Anastasie Crimca, metropolitul Moldovei, luase la 1620 măsuri, ca ctitoria lui, mănăstirea Dragomirna, să nu ajungă în mâinile Grecilor dispunând, ca după moartea-i să nu cuteze cineva a o închina sfântului muntè sau Ierusalimului; a o da sub puterea unui patriarh ori metropolit, a orândul egumeni din mănăstire străină, ci să o lase în toată pacea și neclintită în veci, iar asupra celui ce ar îndrăzni să facă împotriva să cadă blăstăm archiresc. «În acest strigăt de dureroasă îngrijorare a unui Român cu dragoste de țara lui și de datinile ei osebite, în religie, ca și în celealalte ramuri ale vieții, se cuprinde — scrie d. Iorga — singura protestare a călugărilor din țară împotriva elenismului, care înainta biruitor»⁵⁶⁾.

Starea aceasta dureroasă durează câteva veacuri. La începutul secolului trecut călugării greci din mănăstiri și cei așezați, ca instructori, la familiile mari boierești erau cei mai înflăcărați eteriști și dușmani ai țării și neamului nostru⁵⁷⁾. Chiar și după prăbușirea epocii fanariote, pe care Odobescu o asemănă, într'o scrisoare adresată lui Papiu Ilarian în 20 August 1869, cu un morman de gunoaie în care Românilui de azi îi este scârbă și greață a răscol⁵⁸⁾, după alungarea din țară a Grecilor și restituirea domniilor naționale, mănăstirile închinete au rămas și pe mai departe în mâna călugărilor greci până în Decembrie 1863, când cu tot sprijinul Rusiei și cu toate protestele tipărite și împrăștiate de patriarhia greci în Europa întreagă, camerele

⁵⁵⁾ Memoriu despre starea Moldovei la 1787 de Comitele D'Hauterive, ed. Acad. rom. București 1902 pag. 155—7 și 159.

⁵⁶⁾ Ist. bis. rom, I. 264—5.

⁵⁷⁾ Pentru planurile ascunse ale Grecilor din principate și pentru rolul călugărilor în mișcarea eteristă cf. Erbiceanu: Viața și activitatea literară a proto-singhelului Naum Râmniceanu (discurs de recepțiune). București 1900, mai ales pp. 18—21.

⁵⁸⁾ Scrieri literare și istorice București 1887 ed. I. vol. II. p. 310.

române declară averea mănăstirilor de secularizată și călugării străini sunt siliți a părăsi țara, care să eliberează astfel de una dintre cele mai mari nenorociri venite asupra ei în decursul vremilor.

(Sfârșitul va urma).

Iustin Volbură.

PE ȚĂRM

Să lasă negurile nopții
Și-adoarme valul lângă val,
Pe când gazelele să joacă
Prin umbra tristului migdal.

În freamăte de duioșie
Adorm rotații palmieri
Și-n larg pe gondolete cântă
Nostalgicii corăbieri

Și nici un val nu face larmă
Pe 'ntinsul liniștitei mări,
Când trec în plâns trudite inimi
Spre licărirea altor zări.

Iar dintre chiparoșii 'n floare
Un cânt ce sună a pustiu,
Nu știi la ce-mi tot amintește
O criptă-adâncă și un sicriu.

A. COTRUȘ.

SCRIITORI ŞI SCRIERI

I.

P. Cerna: Poesii, Bucureşti edit. «Minerva» preţul 2 lei.

Este un caz rar în literatura noastră felul cum s'a impus, ca poet de seamă P. Cerna. Abia scrisese vre-o zece poesii şi deja îşi şi câştigase admiratori şi . . . duşmani, cei dintâi îi cântau osanale şi ştiau recita părţi întregi din poeziile lui, cei de al doilea, poeţi mai cu seamă, temându-se să nu le răstoarne gloria, se legau de câte o comparaţiune nereuşită sau de câte o greşală neînsemnată. El însă a mers înainte dând dovadă despre temeinicia simpatiei admiratorilor lui, şi răbind tot mai mult numărul duşmanilor, cari, acum cu apariţia volumului, au convingerea, că Cerna este adevărat poet.

A avut duşmani deoarece el nu s'a înşirat la nici o direcţie literară de azi; conform naturelului său a cântat tot ce este *general* în viaţă, tot ce este *omenesc*, tot ce pururi a fost şi în veci va rămâne, torcând astfel firul început de Mihail Eminescu şi continuat în cea mai mare parte de Vlăhuţă. Tinăr încă a primit şi a contemplat toate feţele caleidoscopice, ce i-le-a putut oferi viaţa aceasta, pe care a judecat-o dimpreună cu groaznica-i luptă pentru existenţă, cu legile ei nestrămutate şi dure, dar mai cu seamă amorul i-a inspirat cele mai înalte simţăminte şi cele mai varii gândiri.

Vom spicul vre-o câteva poesii, din cari se va vedea iubirea poetului, iar altele din cari se vor vedea ideile lui despre viaţă.

Iubirea lui Cerna se deosebeşte foarte mult de iubirea tuturor poezilor nostri. De vom sta să-i căutăm originalitatea, apoi de sigur în poeziile de amor îi vom găsi-o în cel mai mare grad. Mai tare însă se deosebeşte de iubirea lui Eminescu. Atât unul, cât şi celalalt, este reflexiv în iubire; iubirea îi stârneşte un anumit şir de idei, cari însă difer foarte mult. Pe când lui Eminescu îi place să îmbrace scenele de dragoste în cadre triste, mohorâte, ca amurguri înlăcrimate, zile posomorâte de toamnă târzie, pe atunci Cerna, are astfel de tablouri erotice:

...Iar luna limpede din înălțime
 Norocului de-o clipă surădeă,
 Trezeă cântări pe câte-o cracă,
 Și bună și duioasă poleiă
 Cărări, pe unde aveau să treacă
 Îndrăgostiții ce visau,

Tot luna:

Dă mângăieri părechilor uitate,
 Senine raze binecuvântate
 Cad peste ochi, pe sân și se opresc
 În sufletele celor ce iubesc —
 Larg se am însă peste întreaga fire
 Îmbolduri la viață și iubire.

Eminescu astfel definește amorul:

Un lung prilej pentru durere
 Ce mii de lacrimi nu-i ajung
 Și tot mai multe cere.

Cerna iată cum îl definează:

De-a fost păcat iubitul, mărire cui l-a scos,
 El a făcut păcatul atâta de frumos:
Un farmec, o beție, ce'n veci în tine-o porți.

Prea trist destinul nostru a părut
 Făptuitorului necunoscut
 Și-a plâns de milă și ne-a dăruit
 Aceasta clipă de *suspîn vrăjit*.

Cerna este optimist în iubire. El consideră femeia, ca o ființă înaltă, — «stea» îi zice el, folosind acest cuvânt tocit — care prin iubirea ei ne fericește și ne creiază ideale:

O steaua mea alungă norii
 Să-ți sorb clipirile senine,
 Să trec prin furia vâltorii
 Cu ochii țintă cătră tine.

Note de înrudire are iubirea lui Cerna cu a lui Vlăhuță. Acelaş optimism fără de margini și aceeași Ingrămădire de simțăminte evaporoase și săltărețe se află și în poesia lui. Cităm din Cerna:

Și valurile lumii amândoi
Le despicas neștiutori de rele
din Vlăhuță:

În liniștea iubirii noastre
De azi vom stă c'antr'o cetate
Și-om ascultă cu nepăsare
De-a noastre ziduri cum se bate,
Ca valul întărtat de mare
Eterna lumii răutate.

Cerna chiar și când a fost despărțit de iubita lui, «prin pravili strănte și haine» nu se plânge, ci zice:

Puteri ce puneți între noi hotare
Amenințați, loviți, răniți mai tare!
Cu'n zimbet în luminile privirii,
Cu milă și blândeță, vă primim,
Nu tremurăm la gândul nimicirii:
Noi suntem mai puternici: noi iubim!

Când însă știe, că iubita i-s'a fost logodit, atunci erumpe:

Nu te uită, că ochiu-mi s'aprinde peste fire,
Că sufletu-mi se rupe de atâta fericire,
Nu te uită; sărută-l, sărută-l înainte,
Simțireaș gura morții pe fruntea mea ferbintel!...

Tot referitor la logodna aceasta zice într'un minunat sonet:

Dar a venit un craiu din zări senine:
Doinind îmi smulse trandafirii vieții,
Iar spinii i-a uitat în piept la mine. —

Vederile lui Cerna despre lume le aflăm în poesii, pe cari spi-cuindu-le vom releva, că nici aici poetul nu este deplin format, ci numai tinde spre formațiune.

Poesia cea mai puternică a volumului, cea care se desvăleşte — într'un anumit stadiu — ideile poetului despre lume este «*Dura lex*».

Vom afla aici și înțelesul «luptei pentru existență» și — de vremeți — petrele fundamentale ale chestiei sociale. Conținutul este acesta: Natura mereu tinde spre perfecționare, tot ce se ivește cu o clipă mai târziu este mai bun, ca cel născut cu o clipă mai înainte, dar în aceasta muncă ea obosește din când în când și «durează din lut vremelnic figuri neisprăvite», și-apoi în vârtejul vieții, supunându-i legii dure să piară și să nu guste farmecul vieții nici odată. O zână însă, care voește să ferească pe toți, să-i facă vulturi setoși de înălțime, le zice să-si ridice fruntea căci

Ai numai o viață, și ar fi fost păcat
 Să mori făr' a cunoaște comoara ei deplină...
 ... luptați, cântați, iubiți —
 Să faceți o virtute din setea de plăcerel
 Rămâneți pururi veseli — nebuni și fericiți —
 Drept mulțumire, zâna numai atât vă cere...

Și se pun pe lucru «copii neisprăviți ai firii obosite», fiecare vrea să guste din mândria dulce a laurilor cu trudă câștigați, fiecare vrea să întretaie albăstrimea înaltă a bolților cerești, la ce trebuiesc aripi de avânt, fiecare vrea să aibă asigurarea, că va fi nemuritor, la ce trebuie o viață de merite — dar le lipsesc mijloacele și astfel primului iuruș li urmează deprimarea apăsătoare a nesuccesului, căci zidurile și porțile cetăților râvnite de ei au rămas neatinse. Dar ei, nemernicii, atunci roagă zîna.

Ca o statuie'n veci nedesvălită
 Ne-a pare fericirea, doamna vieții,
 Dorită pururi, pururi tănuită —
 Îndură-te, și rupe-i vâlul feții...

și ei slugarnicii nu se vor sfii, ca în schimbul acestui serviciu

Mulți inecați de-a ei luminează nouă,
 Piciorul drept plecându-l în țărână
 Vom ține strâns cu brațele amândouă
 Genunchii tăi de marmură o zână

Dar ea desilusionată de trista experiență le răspunde la loc, că fericirea:

E o copilă dulce și curată
 C'o lacrimă în ochii ei cerești —

De toţi s'ascunde, rareori s'arată:
Atunci când singur tu o cucereşti.

Iar poetul o roagă pe zână;

Zăiţă tu eternă bunătate,
De-i întâlni în lunga ta cărare
Robi şi nevolnici, suflete'n serate,
Treci înainte, lasă-i în uitare!...

.
De ce să 'nvii cu slaba-ţi licărire
Nebuna, vechea dragoste de viaţă,
Când nu au drept la ea?
Retrageţi mângăierea ce-i înghiaţă!
Apu, apui mai repede, o stea!...

În poesia «În peşteră» apoi preamăreşte greutatea luptelor trecute, cari vor fi armuri de fer pentru viitoarele lupte grele.

În «trei sburătoare» preamăreşte de-asemeni avântul falnic vulturic, si dragostea de artă — faţă de micile pasiuni budgetare.

În «Floare şi genune» poetul se roagă de floare să-i de a dispreţul de primejdii.

Din toate aceste poesii se vede preamărirea puterii şi a luptei în viaţă, preamărirea puterii în rezistenţă, a înfruntării lacrimilor şi a suferinţii, şi întorcând faţa, condamnarea celor slabi, a copiilor slabi şi neisprăviţi, ai firii. Mai târziu însă poetul revine asupra acestei teme şi ideile i-se schimbă, din dispreţul prometeic al lui faţă de cei slabi se desvoaltă mila faţă de ei, şi se pare, că aceasta faţă a învins, deoarece poesii «Isus» ce exprimă mai evident această notă a sufletului poetului i-a dat locul prim în volum. În ea poetul zice:

Al nostru eşti: al celor slabi şi goi —
Pământ ţi-e trupul şi'n pământ s'ascunde,
Dar umbra ta rămasă-i printre noi
Şi inima-mi te simte ori şi unde.

Iar în «Poporul» zice:

Pe leul, care geme în robie,
Când ar putea c'un răcnet de mânie
Să sfarme închisoarea, în care pierе —
Pe acela nu-l plâng eu!
Flămândă şi nevolnică putere!
Nu-ţi dăruiesc nici un suspin al meu...

Poesiile ce le va mai scrie Cerna vor arăta direcția, care i-a cerit vederile lui sociale, de-asemena ne va arăta și *ideile, nu simțămintele* despre iubire, când va fi trecut focul primilor ani ai tinereții.

Trebue să mai amintim și despre *poesiile politice* naționale ale poetului. Cerna este bulgar, de origine din Dobrogea, și s'a numit Stanciov; pământul și vatra noastră însă și le-a asimilat atât de bine, încât a scris unele dintre cele mai frumoase poezii naționale ale noastre. În poeziile lui trece măreț figura falnică a eroului dela Turda, se face amintire despre Ștefan cel Mare, despre Basarabi și Mușatini; în poeziile lui a aflat o măreață expresie răscoala țăranilor din 1907. Trebuie însă să facem deosebire între poeziile aceste ale lui și cele de acest fel ale altor poeți de acum. Poesiile lui n'au valoarea unor ode ocazionale, ele nu sunt îngrădite în cercul strâmt și trecător al actualității, ci în ele actualitatea se ridică la grad de perpetuă valoare prin aceea, că o îmbracă în formă generală omenească. Ca dovadă cităm din poezia «Cătră pace», în care preocupările noastre politice actuale se mestecă cu cele generale:

Ce este o durere, și o lacrimă ce înseamnă
 Când tânăra nădejde la luptă te îndeamnă?
 Și ce-i să cazî când viața n'o pierdem înzădar,
 Când trupurile noastre sunt pietre de altar, —
 Când fiecare o știm:
 Că făurim o lume, ce o vor primi ca dar
 Acei ce nu sunt încă și totuși li iubim?

Iar în 1907 scriind despre răscoale se adresează cătră dreptate și zice:

... Tu nu lăsa să cadă
 Din mâna-ți rece cumpăna divină
 Iar de-i pieri sub pietrii, ca profeții,
 De dincolo de negrul țărni al vieții,
 Înaltă spada ta, nestrămutat.
 Dispară-o lume, tron de tron să ardă;
 Dar nici o lacrimă să nu se piardă
 Din plânsul și din sângele vărsat,

De încheiere vom aminti, și despre vre-o câteva mici greșeli, cari parte produc confuzie în cetire parte sunt umpluturi, cari n'au nici o legătură cu trunchiul poeziei. În sfârșit Cerna e un poet mare, care promite.

D. A. Gladu.

II.

«Miriţa», poem eroic de *Duiliu Zamfirescu*.

— Extras din Analele Academiei române. Preţul 1 leu. —

În sfârşit un poet academic! Domnul Duiliu Zamfirescu, tinerul membru al Academiei, care şi-a inaugurat scaunul cu cunoscutul veto împotriva poporanismului, a cetit într'o şedinţă a Academiei, şi a publicat apoi, în Memoriile secţiunii literare, poemul său eroic intitulat «Miriţa». Faptul, că poemul Domnului Zamfirescu a fost cetit în Academie, şi că pentru publicitate se presintă în haina sombră a Analelor, nu face decât să scadă din popularitatea şi popularisarea de care ar fi vrednică opera, prin valoarea ei specifică, deşi nu scade nimic, din aceasta valoare, ba dinpotrivă o accentuează şi o subliniază înaintea oamenilor, cari judecă singuri, şi nu iau de a gata judecăţile uşoare şi uşurate ale presei zilnice, inspirată în cele mai multe cazuri de demagogie, chiar şi atunci când presa aceasta afişează deviza democraţiei.

Poemul «Miriţa» e de o concepţiune mare, neobicinuită la poeţii nostri de acum, de un spirit larg, istoric, de care asemenea se înstrăinează, din nenorocire, cei mai mulţi. Autorul dovedeşte un talent viguros şi o cultură pe cât de frumoasă, pe atât de rară, care-l distinge.

Fireşte, dacă Zamfirescu şi-ar fi publicat poemul, rând pe rând, — se alcătueşte doar din tot atâtea balade şi idile, desăvârşite în sine înseşi, — în vre-o revistă populară, ar fi cucerit, număr de număr, toate gloriile ieftine, şi ar fi provocat un echou puternic, pretutindenea şi de grabă.

Astfel însă, că a dat deodată, în haina rece, obicinuită ştiinţei, atâtea comoară de poezie, construită în stil mare, inspirată de duhul vremurilor străbune, în care se petrece, şi purtată de atâtea puternice imbolduri, cari stăpânesc neamul nostru, în timpul de faţă, ca şi în veacurile trecute, — autorul trebuie să se rezigneze a aştepta, întru răbdare, apreţiarea justă a operii sale de o valoare netăgăduită.

Deocamdată numai atât despre acest adevărat poem, pe care îl recomandăm tuturor iubitorilor de adevăr şi poezie.

D. E. Dăianu.

CRONICA

Pentru noua biserică din Cluj au mai binevoit a contribui:

Sabin Coroian, dela cred. din Dobâca	22	Cor.
Mitru, Cluj	4	»
Veronica Verde	3	»
Ioan Luca	5	»
Ana Poruţiu, preteasă Desmir	20	»
Ioan Bârsan, dela cred. din Ruscior	20	»
Constantin Lucaciu, dela credincioşii din Craidarolt	20	»
Petru Doboşi, dela credincioşii din Aranyos-megyes	10	»
Iosif Oltean, dela cred. din Fodora	10	»
Vas. Nap, dela cred. Ocna-Şugatag	14	»
Arsinte Bochiş, dela cred. din Borşa, Cojocnei	131'46	»
Tit Bud, vicar, a colectet dela credincioşii din Ocna-Slatina	38'27	»
» dela cei din Apşa-de-mijloc, bis. din jos	9	»
» dela Rona-de-jos	7	»
» Apşa-de-mijloc bis. din sus	4'10	»
» din Sighet	21'63	»
» dela sine	20	»
BCU Cluj / Central University totalary 100 Cor.		
Simeon Balya, preot,	5	»
Grigore Pop, curător,	2	»
Mihai Şerban, Inv.,	1	»
Stan Ion, Bojăneţ	40	fil.
Pop Marie	40	fil.
Părăsan Mărie	10	fil.
Turda Anuţă	20	fil.
Stan Ion Mihăcsu	1	Cor.
Gyorgyei Toader	1	»
Mănăilă Ion	60	fil.
Turda Pălagă	70	fil.
Turda Anuţă I. George	70	fil.
Pop Ion Şuştac	20	fil.
Steţca George	1	Cor.
Znur Ileană	20	fil.
Pop Toador	25	fil.
Ciora Toader	20	fil.
Stan George	40	fil.
Pop Flore	40	fil.
Pop Ilie	50	fil.
Mănăilă Ion	1	Cor.
Tit George	1	»
Stan Grigore	1	»
Stan Mărie	1	»

Pop Mărie	40 fil.
Pop Ileană	20 fil.
Turda Pălagă	20 fil.
Pop Ion	40 fil.
Ana Balya născ. Huban	2 Cor.
Maria Balya	2 »
Laura Balya	2 »
Cu tăierul colectații	12'04 »
Casa bisericeii din Săpânța	5'53 »
Tovărășia de credit din Săpânța	6 »
Suma:	<u>50'22 Cor.</u>

Colectată prin *Simeon Balya*, preot în Săpânța.

— **Academia română**, mai mult ca ori când s'a ridicat în ochii neamului întreg prin interesul viu ce se arată față cu atitudinea ei în mijlocul campaniei electorale dela noi, care s'a încheiat cu un de-sastru surprinzător pentru activitatea parlamentară a partidului național, — chestiune asupra căreia ne rezervăm a reveni — toată lumea se întreba ce atitudine va lua Academia față cu membrul său Vasile Mangra, a cărui purtare în grave chestiuni de temelie a culturii românești este cunoscută acum, prea bine. În punctul acesta Academia este încă rezervată; destul că «academicianul» dela Oradea-mare n'a îndrăsnit să se prezinte în Academie.

La rândul seu Academia a arătat în alt chip, care-i sunt și care pot fi gândurile sale:

A ales membru onorar pe ilustrul Domn Vasile Stroescu, marele mecenat al culturii românești, și a ales membru ordinar în secția istorică, în care e și Mangra, pe Domnul *Nicolae Iorga*, care de mult era designat a ocupa acest loc în areopagul științei și culturai române.

Aceste două alegeri au fost primite pretutindenea cu cea mai desăvârșită satisfacție, și după multele lovituri din timpul din urmă dau o nouă putere sufletului românesc.

D-l Stroiescu, boierul cu inimă nobilă, Românul cu largă cultură sufletească, care așa de creștinește simte și așa de românește gândește, a fost proclamat membru onorar și de Liga culturală. Mulțumind pentru aceasta onoare, nobilul boier a zis printr'o telegramă:

«O faptă, oarecând simplă și firească, azi produce mirare și sgomot. Ce au devenit frunțașii oamenilor cari și-au jertfit averile pentru binele moșiei? Țăranul de o parte; Parisul și Monte-Carlo de alta, ar putea numai spune».

Înțelepte cuvintel

— **† Ioan Nestor**, dela Dezmir, fostul episcop primar al bisericii noastre din Cluj, a încetat din viață, după scurtă suferință, în 11 Maiu n. 1910, în vârstă de 73 ani. Venerabilul jude de tablă fusese teolog

în tinereţe, dar spre mare regret al vieţii sale n'a îmbrăţoşat preoţia, ci s'a dat la studiul drepturilor. La sfârşitul vieţii părea că vrea să repare acel pas, care-l scosese din ogaşa pornită: se ocupa mult cu ştiinţe teologice şi deprindea cu deadinsul legea creştinească. Resignat în voia Domnului, înzestrat cu mare răbdare, s'a stins lin şi a fost înmormântat fără mult alaiu cum i-a fost întreagă viaţa şi firea. Predica i-a rostit-o canonicul Dr. Isidor Marcu, preşedintele consiliului de dir. al «Economului» în care răposatul fusese vice-preşedinte. Un scurt cuvânt de apreţiere şi adio i-a rostit lângă sicriu protopopul Dr. E. Dăianu, în numele corporaţiunilor din care făcea parte. Odihnească în pace, noi îi vom păstra o scumpă pomenire!

— † Vasile Voina, protopopul Braşovului a răposat în 27 Maiu în vârstă de 54 ani. A fost om umblat în lume, şi-l deplânge pe lângă foarte număroasa sa familie şi număroase corporaţiuni.

La tipografia «Carmen» în Cluj se află spre vânzare diferite obiecte din atelierul de ţesătorie din Grăştie şi ilustrate dela balul rom. din Arad.

Cărţi — Reviste — Ziare.

— Traduceri ungureşti. Primim o carte de 160 pag. plină de traduceri în ungureşte ale unor poezii româneşti de Eminescu, Coşbuc şi Goga. Eminescu şi Coşbuc, nu au tradus nimic din ungureşte. — Poezii mai noi însă: Iosif, Soricu şi Goga, au tradus mult din operele lui Petöfi, şi mai ales din «Tragedia Omului» de Madach. Se începe deci un comerţ literar între cele două neamuri vecine. E caracteristic, că aceasta comunicare de idei se face aşa târziu. Autorii volumului de faţă cu titlul: «*Román költökből*», sunt: un ungur, dl Révai Károly, şi un preot român, Păr. Laurenţiu Bran, din Seplacul Someşului. Preţul volumului e de 2 cor. şi suntem curioşi a şti: ce trecere va avea.

— O nouă broşură umoristică a lui Haralamb Călămar a apărut la Sibiu sub titlul: «*FARAFASTÍCURI*» versuri de distracţie, cu portretul şi iscălitura autorului şi cu o prefaţă de Ermil Borcia, care vorbeşte aci pentru — pseudonimul său. O idee originală de tot hazul ca şi întreg cuprinsul drăgălaşei broşuri, unice în felul ei. Coperta, desemnată de pictorul român dl Florian Mureşian, reprezintă o călimară răsturnată (portretului autorului), care-şi varsă conţinutul în... «*Farafastcuri*», şi un «*purcel genial*» de cerneală (iscălitura tipului original Călămar). Umoristul nostru ardelean e destul de bine şi favorabil cunoscut publicului nostru cetitor prin calendarul său «*Posnaşul*», prin colecţia sa de glume şi caricaturi «*Bobârnaci şi Bazaconii*», iar acum în timpul mai nou prin cronicile sale rimate.

Broşura a apărut în editura „Tipografiei Poporului“ în Sibiu — (Nagyszeben) şi costă: Ediţia domnească 50 fil., ediţia ţărănească 40 fil. plus portul postal 5 fileri.

— În «Biblioteca populară a Asociaţiunii», nr. 36 a apărut „Floarea soarelui“ legendă de Ştefan Cacovean. Această legendă în versuri e una dintre cele mai frumoase creaţiuni în limba populară a literaturii noastre. Pe lângă forma populară ea întruneşte şi înalte calităţi artistice. Din primele versuri, pe cari le reproducem, poate să-şi facă ori cine o idee despre valoarea literară a acestei legende.

În poveştile străbune
Dela şezători se spune
C'ar fi fost odată 'n lume
Pe pământ un împărat,
Prea puternic şi bogat,
Văduvit de 'mpărăteasă,
Cu trei fete mari în casă.

Cea de mijloc şi cea mare
Erau mândre şi nu tare,
Dar cea mai mică dintre fete
N'avea seamăn nici păreche
Pe pământ în lumea veche.

Broşura cuprinde 39 de pagini şi se vinde numai cu 20 de bani.

Salutăm apariţia pe terenul literar a dlui *Ştefan Cacoveanu*, care ar putea să ne dea multe opere de valoare, după talentul ce i-a hărăzit Dumnezeu.

— În atenţiunea domnilor învăţători. Între cărţile menite a îndruma pe învăţătorii întru a satisface pe deplin cerinţelor noii legi şcolare cu privire la progresul în limba maghiară, fără îndoială ediţia a II-a a cărţii «*Manual (curs metodic) pentru propunerea limbei maghiare...*» după Dr. A. Schullerus de I. Popovici ocupă loc de frunte. Ținând cont de noul plan de învăţământ acest manual arată pas de pas calea şi metoda de urmat pentru de a ajunge cu siguranţă la rezultatul dorit.

Se poate procura dela editorul W. Krafft din Sibiu (Nagyszeben) pentru preţul de 1 Cor. — „Carte de cetire şi gramatică maghiară“ de aceiaşi autori, partea II. B. va apărea în curând în ediţie nouă, precum şi un adaus la partea I.

— Nouă Revistă Română (nr. 7) dă mai multă atenţiune, ca de obicei, crizei religioase din România, care de bună seamă ar trebui să dea mai mult de gândit fieşte cărui bun Român. Într'un articol

turburările necontenite, ce sunt în sinul bisericeii, se ascriu «lipsei de autoritate a S-tului Sinod», așa dară nu uneltirilor vr'unui preot catolic. Se susține că s. Sinod nu mai are azi nici o autoritate; ultimile fărâmituri de autoritate, ce-i mai rămăsese le-a cheltuit cu ocazia votării legii consistorului suprem bisericesc. E de lipsă deci ca Sinodul să-și recucerească autoritatea și să nu alerge la puterea laică a ministrului de culte, căci aceasta îl compromite și mai mult arătându-l nepuțincios. —

Într'un alt articol dl Radu N. Mandrea se ocupă mai pe larg, cu multă bunăvoință, și chiar eufemism, de «Decăderea religiei în România». Deși cu multă netezire a slăbiciunilor, se spun aci și adevăruri crude, cari ar trebui luate la inimă. Dl Mandrea, un bun cunoscător al stărilor, pornind dela manifestarea Doamnelor române, cari în bunăvoința lor de a mântui biserica, au cerut înlăturarea, și espulsarea ni-se pare, a unui (sau mai mulți?) preot catolic, se întrebă dacă prin aceasta s'a îndreptat starea de lucruri? Dl Mandrea bănuiește că tcebuie să fie un mare rău în Insași biserica română, care să o fi slăbit așa de mult. Răul îl găsește în slăbiciunea preoților, pe cari îi descrie în culori foarte întunecate, și-i arată ca stând foarte departe de menirea sfântă ce o au. E grozav de trist tabloul larg al căderii clerului, pe care-l zugrăvește un om cu multă bună credință, care trăește mai mult printre săteni. Dăm o singură trăsătură din sombra icoană:

«Călăuzit numai de nevoile sale trupești, interesat la culme deși slujbaș al statului (1) negustor, cărciumar, cămătar, deseori alcoolic, el este totul unde câștigul este în joc, fiind chiar la nevoie unealta celor mai viclene și mai triste fapte, cari cel mult pot servi de pildă netrebniciei omenești».

Chiar revolta din 1907 a țaranilor o reduce, în consecvență, la acest rău. Autorul concludde, că nu numai din uneltirile străinilor, ci din vina alor nostri vin turburările. Autorul crede, că în noi trebuie să găsim mijloacele de îndreptare». Desigur, zicem și noi, că de unde vine vina, trebuie să vină și medicina; numai de ar fi doftori, cari să o dee, ca nu cumva să fie *medicina peior morbo*. Ori cum, articolu D-lui Mandrea ni-se pare că a găsit calea dreaptă întru aflarea răului și greșesc toți aceia, cari aruncă vina pe străini, și mai ales pe unii, cari de altfel numai binevoitori ne pot fi în privința religioasă.

— Monografia comunei Sănosif, de Stefan Buzilă. Între monografiile, puținele de altfel, ce s'au publicat la noi până acum, a atins recordul cel mai mare harnicul preot St. Buzilă din Poiana Someșului-mare (Sănosif) satul de rănițeri, care ne reamintește prin numirăa sa nouă despre împăratul Iosif al II. E un volum de 350 pag. 8° mare

și care costă 2 cor. 80 fil. și se poate cere dela autor (Szent-József, u. p. Ó.-Radna) adăugând la preț și 20 fil. de portpostal. — De toate celelalte monografii se deosebește, și se distinge aceasta, prin lărgă, poate prea lărgă, considerație ce se dă tuturor singuraticilor familii din comună. Ni-se face cunoscut istoricul, genealogia și starea de azi a fiecărei familii din sat!

— »Cum ne naștem? Cum trăim? Cum murim«? este titlul unei cărți de popularizare a științelor medicale scrisă de Dl Dr. Negru, prosector, și provăzută cu o prefață de cunoscutul bacteriolog român, Dr. Babeș. Cartea aceasta este una dintre celea mai bune cărți românești de acest fel, și a venit la timp potrivit, căci publicul laic român ori este deadreptul strein de terenul acesta, ori cunoștințele li sunt necomplete și în cea mai mare parte necorespunzătoare realității, în urma cetirii unor pretinse scrieri de popularizare, cari sunt scrise de oameni fără competență și cunoștință de cauză, de cari avem foarte mulți. Ne restrângându-ne la caldă recomandare ce io face în prefață o celebritate ca Dl Babeș, și răsfoind foile cărții, vom rămânea îndesuliți atât cu materialul, care-l tractează, cât și cu modul cum il tractează, și limba în care-l îmbracă. E intradevăr lucru greu să rotunzești așa de cu pricepere un material atât de vast, ca cytologia și ombriologia într'un întreg binețicluit și bineconcentrat, icare săuție încordată atențiunea cetitorului până la sfârșit, fiind vorba de lucruri atât de streine și de abstracte de el; — cum o face Dl Negru d. p. în partea primă p cărții sale intitulată »Cum ne naștem«? »i aceeași rotundire bine lucrată, și acelaș material bine concentrat caracterizează toate capitolele cărții.

În capitolul al II-lea »Cum trăim«? se popularizează anatomia, cu acelaș cumpăt în expunerea materialului, spunând absolut numai ce-i este de lipsă unui laic. — Tot în capitolul acesta este expusă și o parte din fiziologie.

În capitlul al treilea »Cum murim«? se ocupă de moarte, necesitatea și explicarea ce i-a dat-o știința.

Nu putem să nu recomaneăm și noi această folositoare carte, ne îmbăgățește cu atâtea lucruri, de cari până acum am fost streini, și cari se impun să le știe fiecare om, care ține la sine.

Volumul, care costă doi lei, este împodobit cu o mulțime de figuri desemnate bine și instructiv. Med.

— Dl E. Gârleanu și-a scos nou volum de nuvele, supt titlul »Nucul lui Odobac«. Dl Gârleanu este cunoscut din destul cetitorilor revistei noastre, căci am mai avut ocaziune să ne ocupăm cu el. Volumul costă 2 lei.

«Ramuri», revista tinerilor din Craiova (nr. 9 din 1 Maiu) relevă volumul cel mai nou: «Două iubiri» a lui Agârbiceanu al nostru: «Eată un scriitor, care s'a impus singur — zice dl C. Ş. Făgeţel — fără lauda şi fără reclama nimăru. S'a impus încetul cu încetul prin forţa reală a scrisului său. Dl Agârbiceanu n'a făcut parte din nici o cîrdăşie literară şi n'a scris de dragul nici unui critic; şi a scris aşa cum i-a poruncit sufletul să scrie, până când de odată, toate limbile criticilor s'au deslegat, chiar şi cele mai «ştiinţifice» şi-au prins să releveze un scriitor, care de multă vreme trăia în conştiinţa publicului cetitor». — După ce analizează întreg volumul şi mai ales schiţele despre preoţi, autorul zice:

«Acestea sunt figuri luate din lumea preoţilor din Ardeal, care alăturate şi contopite într'una singură, ne dau figura luminoasă a preotului, în zugrăvirea şi prezentarea căreia dl Agârbiceanu pune o adevărată pasiune. Prin zugrăvirea acestor figuri de preoţi nuvelele lui Agârbiceanu mai capătă pe lângă valoarea lor artistică şi o mare valoare socială».

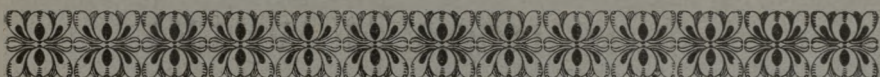
— Domnul Bănescu publică în numerii din urmă (9 şi 10) interesanta corespondenţă a familiei Hurmuzachi cu Bariţiu al nostru.

Dl Bănescu face un escelent serviciu istoriei noastre scoţând la lumină aceste scrisori, cari datează de pe la 1848—49.

— »Flueraşul«. Este o escelentă revistă ilustrată pentru copii, care dela 1 Ianuarie 1910, apare de două ori pe lună la Bucureşti, sub conducerea dlor Florian Cristescu şi Teodor Costrişan, diplomaţi ai şcolii normale, şi Ion Jelea desenator. Revista se prezintă cu un material foarte interesant şi potrivit, şi colaborează la ea scriitori de renume, cum sunt Delavrancea, N. Vulovici şi Petru Dulfu. Pentru felul, cum e redactată, ea merită să fie recomandată cu multă căldură tuturor familiilor româneşti, cu atât mai vârtos, că în raport cu conţinutul şi cu desemnurile ei reuşite, abonamentul e foarte mic: numai 6 cor. pe an. Redacţia: Strada Sf. Ecaterina 2, administraţia: Strada Polizu 11, Bucureşti. Toate familiile cu copii de 10—15 ani să o aboneze!

— »Tribuna« (nr. 69) relevă două importante momente culturale, Bulgarii nu permit ca Românii din *Turtucaia*, mare comună de pe malul drept al Dunării, să-şi zidească o biserică, pentru a sluji în limba românească lui Dumnezeu. Bulgarii ameninţă cu măcelărire pe creştinii Români.

Altă veste caracteristică vine din Basarabia. Guvernul rusesc vrea să secularizeze moşiile ce le are în Basarabia epitropia spitalului sf. Spiridon din Iaşi, moşii cari aduc la an 40.000 de lei spitalului.

La administrația „Răvașului“ se află următoarele Cărți
ale regretatului canonic

† Dr. Augustin Bunea:

1. Mitropolitul Dr. Ioan Vancea de Buteasa, schiță biografică, Blaj 1890, 20 fil.
2. Episcopii P. P. Aron și Dionisiu Novacovici, sau Istoria Românilor transilvăneni dela 1751 până la 1764. Blaj 1902. Prețul 4 cor. 50 fileri.
3. Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse. Prețul 5 coroane.
4. Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria 3 coroane.
5. Mitropolitul Sava Brancovici 1 cor. 50 fileri.
6. Amintirea lui T. Ciopariu 50 fileri.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Atelier tipografic instalație cu electricitate!

Ori ce soi de tipărituri cu gust lucrate, și eu prețuri foarte moderate, rog comandați spre mulțămire la:

Tipografia „Carmen“ Petru P. Barițiu în Cluj
Ferencz József-ut Nr. 58.

Telephon 756.   Telephon 756.

Institutul indigen de asigurare

Fondat la
1868

„Transsylvania“

Fondat la
1868

se recomandă pentru încheierea de
Asigurări de foc și asupra vieții, de rente, zestre pe cheltuelile înmormântării etc. în toate combinațiile și cu tarifele cele mai ieftine.

Valori asigurate:
105 milioane cor.

Despăgubiri prestate:
7 milioane coroane.

Sfaturi în toate afacerile de asigurare se dau fără nici o cheltuială.

Acusitorii buni se caută în condițiuni favorabile.

Agentura generală în Cluj, Emketer 16.

Asigurări se pot face la »Economul« și la **Agentura »Transilvaniei«** în Cluj.

Predici pe Dumineci și serbători

vol. I. și II., legat în pânză și piele 7 cor. + 30 fil. porto

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Institut de artă și industrie
bisericească

Rétay & Benedek în Budapesta

VI., str. Váczi utca nr. 59.

Mare magazin de tot felul de recvisite bisericesti, anume: faloane, ornate diaconești stiehare, prapori, steaguri, potire, ciborii, cruci feșnice, candelabre, platenițe, icoane de închinat, iconostase, icoane de hram etc. cu prețuri convenabile. Listă de prețuri și proiecte despre ele să trimit cu plăcere.

Institutul nostru de sculptură, cel mai mare în țeară, pregătește: iconostase, altare, mese de proscodie, amvoane, cadre de icoane portative, sfeșnice stabile, etc. În esecutie frumoasă și cu prețuri echitabile.

Primim pictarea bisericilor. Pentru comande de acestea trimitem gratis un specialist al nostru la fața locului. Proiecte și preliminară de spese trimitem bucuros.